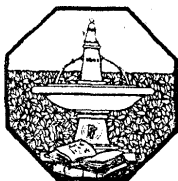

DR. GOPCSA LÁSZLÓ

EMLÉKEZÉSEK

BUDAPEST, 1925.

PFEIFER FERDINÁND (ZEIDLER TESTVÉREK)
NEMZETI KÖNYVKERESKEDÉSÉNEK KIADÁSA

ELŐSZÓ.

Nemrégiben teljes harmincötévi vallás- és közoktatásügyi minisztérium! szolgálat után saját kérésemre nyugalomba helyeztettem. A hosszú szolgálati idő alatt, de ezt előzőleg is, sok nevezetes eseménynek voltam közvetlen szemtanúja s így több — már elhunyt — kiváló egyéniség életéből a gyorsíró toll segítségével is feljegyeztem mindazt, amit megörökítésre méltónak véltem.

Dr. Gopcsa László.

Trefort Ágoston.

1.

Ötvenkettedik esztendeje volt 1924 évi szept. hó 4-én Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszteri kinevezésének s ugyancsak ez évben augusztus 22-én 36-ik évfordulója elhalálozása napjának.

Ha már most ezen több mint 50 esztendőnek távlatába betekintünk, úgy tisztán fog előttünk ki-domborodni Trefort államférfiúi nagysága, de egy-úttal annak is megállapítása, hogy egyfolytában eltöltött csaknem 16 évi (1872. szept. 4.-1888. aug. 22.) vallás- és közoktatásügyi miniszterségének időtartama alatt végzett alkotómunkássága nem volt eredménytelen.

Ha visszatekintünk működésére, látni fogjuk, hogy azok a nagy hagyományok, melyek a tudomány, a tanügy, a művészet, az ipar a közegészség terén nevéhez fűződnek, nem hervadtak el az idők folyamán, hanem ma is élnek s így azok ápolása, fenntartása, sőt továbbfejlesztése, az az

alap, melyre legszilárdabbul fel lehet építeni a ne fizeti kultúrát. És erre az igazságra annál könnyű« ebben rá fogunk találni, minél mélyebben pillantunk bele abba a korszakba, melyben alapvető munkát végzett, minél jobban megfigyeljük a kultúra minden ágára kiterjedő alkotásainak tervszerűségeit/nemes munkájának egyszerű eszközeit, s több mint másfél évtizedes szívós munkásságát a magyar kultúra fellendítése érdekében.

II.

Miniszterségét előző életének lefolyása sokkal ismertebb, semhogy arról itt külön megemlékezni kellene. Korai árvaságba vegyülő ifjúsága alatt kitűnően végzett tanulmányai, rövid hivatalnokoskodása, ügyvédi oklevele, nyelvismerete: csak külső kerete Trefort egyéniségének. Belső tartalmat e kerethez széleskörű bel- és külföldi utazásai alatt szerzett páratlan megfigyelései, józan ítéletei, irodalmi munkássága, rendkívüli olvasottsága, klasszikus műveltsége és hazaszeretete szolgáltatnak. Férfikora is folytatása, vagy inkább megismétlése előbbi életének, talán csak azzal a kivétellel, hogy ekkor már családja boldog körében élt. De egyébként nőst sem mond le, még csak nem is mérsékli szenvedélyeit: az utazást, az írást, az olvasást. S ha már most mint követ a közéletben részt is vesz

vagy mint földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi államtitkár rövid időn át, működik is — ezzel még nem fejezte be pályáját. Ellenkezőleg ez a többirányú szellemi tevékenysége, majd doctrinairenek nevezett munkássága után izmos tetterővel, az alkotás lázával, eleven mozgásával, fiatalos kedélyével, higgadt ítélőképességével, gazdag tapasztalataival áll előttünk Trefortban az az államférfiú, akit már mindjárt 1867-ben, az alkotmányos korszak kezdetén, a miniszterségre alkalmas államférfiak sorában emlegetnek.

Miniszter azonban csak 1872-ben dr. Pauler Tivadar vallás- és közoktatásügyi miniszternek igazságügyi miniszterré történt kinevezése után lett, ötvenötéves korában.

A közvéleményben rokonszenv nyilvánult minisztersége irányában, mit igazolnak az akkori hírlapok is. Az egyik akkori politikai hírlap (Pesti Napló, 1872. évi szeptember 5-iki szám) többek között így ír róla: „Trefort a minisztériumnak egyik legerősebb támasza lesz és a közoktatás terén rég sürgetett nagy alkotásokat szintúgy megvalósítani képes, mint egyházi kérdésekben bizonyára bölcs mérséklettel, de ingadozás nélkül érvényre fogja juttatni a kor nagy eszméit”. Míg egy másik ugyancsak politikai hírlap (A Hon 1872 szept. 7. sz.) ezt írja: „Pauler helyét Trefort foglalta el. Igaz, hogy Trefort nem szakember, de

ha végignézzünk a kormánypárt sorai között és keressük a némi tekintéllyel bíró neveket, még hozzá hasonlót is alig találunk. Trefort általános műveltségű férfiú, a közművelődési ügyekért tud lelkesedni”.

III.

Már most ahhoz, hogy Trefort miniszterségét vázolhassuk, mintegy kiindulási pontul szükségesnek véljük ideiktatni azt a miniszteri beköszöntőjét, melyet a Deák-körnek 1872 szept. 7-én tartott értekezletén szószerint a következőkben mondott: „Ő Felsége parancsára, a tisztelt miniszterelnök úr kívánsága és a többi tisztelt barátaim felbátorítására merészelttem a kultusz- és közoktatásügyi tárcát elvállalni. Ismétlem merészelttem azon tárcát elvállalni, melyet felejtethetlen barátom, br. Eötvös József megalapított s melynek körében nagyszerű dolgokat iniciált s kinek tevékenységét a tanügyekben oly jártas és tapasztalt kitűnő férfiú, mint Pauler miniszter úr, folytatta. Ismerem a helyzet nehézségeit, s számot vetettem azokkal, hogy képes leszek-e sikert aratni e téren, mely esetben a siker-től az országra haszon s rám becsület fog háramlani, míg ellenkezőleg át fogom engedni a íért ügyesebb és szerencséesebb kezeknek. Első feltétele a sikernek az, hogy a t. párt engemet támogasson.

Kérem tehát e támogatást nemcsak személyes tekintetéből, hanem főleg országos érdekből, mert a *kulturális kérdések szerencsés megoldása azonos az ország jövőjének biztosításával*. Mi 1848-ig sajátos állapotok között éltünk. Vegyülete volt ez a feudális viszonyoknak s az adminisztratív monarchia állapotjainak, amint azok a XVII. és XVIII. században Európában kifejlődtek. Azon szellemi áramlat, mely főleg 1825 óta évről-évre nagyobb tért foglalt el s mely csak 1848-ban ment át törvényeinkbe, eszközlé az átmenetet a modern államba és modern társadalomba. Ezen processzus nincs még befejezve s ezen processzus nehézségeivel küzdünk mi jelenleg is s mi e processzust csak a kulturális kérdések szerencsés megoldásával fogjuk befejezhetni. E *nézet* felderítésére legyen szabad csak két dolgot megemlítenem. A történelmi alapon megmaradván s azt tisztelvén is — kénytelenek vagyunk a demokráciával megalkudni s józan igényeit kielégíteni; de a demokráciát a szabadsággal csak úgy lehet párosítani, annak veszélyeit csak úgy lehet kikerülni, ha a nép műveltségét hathatósan előmozdítandjuk. *A demokrácia*, Toqueville nézete szerint — aki jósló szemmel a francia állam minden bajait előre látta — *a nép műveltsége nélkül cézárizmushoz vezet*. Mi gazdasági viszonyainkat alakítjuk át, vasutakat építünk, kereskedést és iparüzemeket törekszünk teremteni; de azáltal *ha a magyar kultúrát*

nem mozdítjuk elő, az expropriáció egy nemét fogjak előidézni s a történelmi magyar állam helyett előidézendünk egy kozmopolitikus országot, melyben anyagi jólét létezhetik ugyan, de amelynek szellemi, erkölcsi és politikai értelme nem lesz.

Nem fogják tisztelt barátaim tőlem kívánni, hogy én ez időben és helyen programmal lépjek fel, de engedjék meg, hogy nézeteim köréből csak egy-két vonást emeljek ki. Én a mondottaknál fogva nagy súlyt fektetek a népnevelésre, de épp oly súlyt fektetek a felsőbb oktatásra. *Mert az államot, a társadalmat mégis csak a műveltebb, ennél fogva vagyonosabb osztályok vezetik, azt pedig a kellő tudományos műveltség és előkészület nélkül sikerrel tenni nem lehet.* Épp oly nagy súlyt fektetek én a tudományos egyetemre s a középtanodákra, mint a népnevelésre. Az egyetem a műveltség és a tudományosság fókusza s nem pótolja azt az irodalom, főleg oly tudományoknál, mint a természet-tudományok és orvosi tudományok. A középtanodáknak pedig egyrészt elő kell készíteni az egyetemre, másrészt praktikus életpályákra. Alidon a klasszikus oktatást nem szabad elhanyagolnunk, a reáltudományok művelésére nagyobb gondot kell fordítanunk, mint eddig, mert csak ezúton fogjuk magunkat emancipálni a külföldtől, ha intézeteink az ipar s kereskedelem számára kitűnő férfiakat fognak nevelni. Midőn tehát ezirányban javaslatokkal lesz

szerencsém fellépni, kérem a t. párt őszinte támogatását, de kérem egyszersmint a t. párt és egyes tagjai rokonszenvét és barátságát, mert csak úgy lehet parlamenti kormányon sikerrel működni, ha a párt teljes bizalommal viseltetik miniszterei iránt s azokat nem mint idegenszerű elemet tekinti, de mint saját köréből jövő egyéniségeket felkarolja s szeretettel támogatja.”

Egész terjedelmében közöltük ezt a beköszöntőt azért, mert míg míg annak első részében annyira teljesen kidomborodik az ország állapotának hű képe Trefort miniszteri működésének kezdetéig, hogy annak itt további bővebb méltatása már nem látszik szükségesnek, addig második részében főbb vonásaiban kirajzolva látjuk — abból a néhány elhangzott szóból is — a miniszteri programot.

E program azonban nemsokára kibővült a miniszternek a képviselőház 1873. évi február hó 24-én tartott ülésén mondott költségvetési beszédében. Igen örvendetes jelenség — mondja — hogy az ország figyelme a kulturális érdek, különösen a tanügy felé oly mértékben fordult, mint soha az azelőtt. Az ország követeli, hogy a népoktatás, a tudomány, valamint a művészet érdekében a kormány részéről több történjék, mint történt azelőtt. E követelésnek kifejezést ad a közoktatásügyi minisztérium budgetjében a költségek többlete. A kormánynak a létező erőket és létező aka-

dályokat folyvást szem előtt kell tartani, mert csak így érhet el eredményeket. Majd áttérve az egyes tudományos- és tanintézetekre, kijelenti, hogyha bármennyire is szívén viseli az ország pénzügyeit, a pesti egyetemet arra a színvonalra kívánja emelni, melyen a külföldi nagyobb egyetemek állanak. Ezenkívül a közoktatás folyó költségeit jelentéke-nyen fogják emelni a pesti egyetem számára tervezett épületek. De a költségtöbbletnek egyik forrása a kolozsvári egyetem is. Aztán növelni fogja költségeinket a műegyetem is. A tanárképez-
déknél is mutatkozik költségtöbblet, mely még növekedni fog azzal, ha a kolozsvári egyetem mellett is tanárképzőt állítunk.

Érdekes, hogy mindennek szükségét a miniszter inem annyira az oktatás, mint inkább a tudomány szempontjából indokolja meg, mikor így szól: „Mi a tudományokban más országokhoz képest elmaradtunk. Ezt elismerni nem szégyen és a haladás első feltétele saját hiányainak meg- és beismerése. Ha már Bacon mondhatta, hogy a tudomány hatalom, mennyire nőtt azóta e hatalom. A *statusquo mellett nem haladhatunk a tudományban*, mert Törökországon kívül nincs ország Európában, mely e tekintetben annyira elmaradt volna, mint hazánk”, íme, ezen kijelentésekben hangzik el legközvetlenebbül a tudományok istápolásának szüksége, miért is nem közhely, ha azt állítjuk, hogy Trefort

a legelsők között volt, ki felismerte és azóta többször hangoztatta a tudományok művelésének és terjesztésének szükségét.

De az egyetemeken és műegyetemen kívül Trefort említett költségvetési beszédében úgy a gimnáziumok- és a reáltanodáknál, mint a tanítóképezdénél az előző évvel szemben szintén költségtöbbletet kért, részint új tanintézetek felállítása, részint a tanári fizetések felemelhetése céljából.... A népoktatás ügyét a közoktatásügyi minisztérium legnagyobb pozíciójának tekinti, miért is itt jelenti be a legnagyobb költségtöbbletet annak hangsúlyozásával, ha gyorsabban akarunk haladni, mint eddig, kell, hogy a *hatóságok a közoktatásügyi minisztert nagyobb buzgósággal istápolják, mint eddig tették*. A kisdedovás ügyéről csak annyit említ, hogy azzal a minisztérium foglalkozik, míg a felső nép- és polgári iskolák ügyét a kormány nemcsak megindította, hanem sürgeti is. A művészet, valamint az ipar felemelésére igen hatályos eszközül a rajztanárképezdét és a mintarajztanodát jelöli meg. Beszédét így végzi: „Befejezésül azon megjegyzést kockáztatom meg, hogy bármit fog az ország a közoktatásra költeni, e költség nem; fogja az ország pénzügyét derangirozni. Ellenkezőleg, ez pénzügyeinket emelni fogja s ezen szellemi investíció kamatai fogják legbiztosabban helyreállítani az ország pénzügyeit”.

Már most úgy a beköszöntő-, mint a programbeszédből tisztán áll előttünk az ország akkori tanügyi helyzetének képe. A miniszter azon szavaival, hogy keli, hogy a hatóságok öt nagyobb bugósággal istápolják, mint eddig tettek, kicsillamlík az, nem szükséges, hogy mindent a kormány tegyen. Ellenben szükséges az, hogy a tanügy minden ágában jó organizmusokat alkosson meg, mindenik ágában legszükségesebb tanintézeteket mielőbb állítson fel s hogy a tanerők jobb fizetéséről gondoskodás történjék.

IV.

Ha ezek után még közelebről vesszük vizsgálat alá Trefort programját. úgy kettőt állapítatunk meg. Először, hogy vallás-, illetőleg egyházügyi kérdéseket egyáltalán fel sem említ és másodsor, hogy mindazt, amit programjában elart, minisztersége alatt valóban meg is valósította.

Érdekes, hogy már minisztersége első napjaiban figyelmébe ajánlanak egyházi és vallási kérdéseket. Ámde ezen és más hasonló felszólalások és figyelembeajánlások sem fejlődtek addig, hogy Trefort e kérdésekkel behatóbban foglalkozzék, miért is e részben nem lehet és nem kell többet megállapítanunk, mint amiről maga Trefort a pozsonyi választókhöz intézett beszédében, több mint

10 éves minisztersége után 1884 június 22-én így számolt be: „A kormány minden bevett vállás-és felekezet jogait és szabadságait tisztelte és épségben tartotta, szemmel tartván az állam jogait és szabadságait. Midőn a katolikus autonómia mozgalma lezajlott, az egyházat érintő kérdések főleg az iskola, az alapítványok és házassági viszonyokban összpontosultak”. Majd így folytatta: „Nem kerülhetem el, hogy a házassági ügyeket is ne érintsem. Ezek rendezése nem a mostani kormány *által hozatott* napirendre. A képviselőház ismételen hozott határozatot, hogy a kormány a polgári házasságról terjessen törvényjavaslatot a Ház elé. A mostani kormány csak ezen meghagyásnak felelt meg, szemmel tartván a monarchia másik felében létező állapotot is, — hol az ügynevezett felekezetnélküli házasság megengedtetik és annak aktuális hatása Magyarországra is kiterjed, a midőn a polgári házasság kérdését a minimumra redukálván, az ismeretes törvényjavaslatot benyújtotta. Hol vannak tehát azon sérelmek, melyeket a kormány a felekezetek vagy egyházak irányában elkövetett? Nálunk a katolikus egyház jogos igényeit a modern állam jogával összhangzásba lehet hozni és tartani s szeretem hinni, hogy e reményemben csalatkozni nem fogok. A harc az egyház és az állam között mind a két félre igen ominózássá válnék”.

Ennyi mindössze az, amiben Trefort vallási és egyházi kérdéseket illetőleg jóformán egész minisztersége alatt ténykedett, miért is helyesen ítél felöle Berzeviczy Albert „Trefort Ágoston emlékezete” címen a M. T. Akadémia 1917 febr. 5. tartott és a Budapesti Szemle 1917. évi április 1-i számában (484) megjelent felolvasásában ekként: „Tárcája kiterjedt munkakörének csak egy olyan része volt, melyre nézve Trefort nem táplált sem alkotói, sem reformatori ambíciókat. Az egyházi ügyekre nézve a „quieta non movere” álláspontjára helyezkedett”.

V.

És ha már most áttérünk Trefort közoktatásügyi miniszterségének méltatására, jelezhetjük, hogy alkotó munkásságában mindenkor az *egyetemlegeséget* tartotta szem előtt, mi úgy értendő, hogy egyformán felkarolta és fejlesztette tárcája minden ágában a közoktatás ügyét.

Ezt az álláspontját már az 1873-iki költségvetés tárgyalásakor mondott beszédében így fejtette ki: „Háládatlan, sőt felesleges feladat vitatkozni arról, nagyobb súlyt kelljen-e nálunk a népoktatásra, a közép- vagy felsőiskolákra fektetni. Nézetem szerint ápolni kell és lehet mind a hármat egymás mellett s kell, hogy ez az eljárás képezze a magyar közoktatás politikájának lényegét. Mert bármennyit

költsünk is a népoktatásra, a népoktatás nem fogja a kellő gyümölcsét megteremni, ha a felsőbb oktatásról gondoskodva nem lesz; valamint a felsőbb oktatásnak nem lesz sikere, ha a közép-tanodák nem javulnak. Ellenben a felsőbb és középoktatás sem lesz kellő hatással az ország szellemi fejlődésére, ha népünket nem neveljük, nem oktatjuk”.

Végighaladva programja egyes pontjain, a felsőbb oktatás terén megállapítható, hogy — mint ígérte is — a budapesti tudományegyetemet, megfelelő építkezésekkel a külföldi nagyobb egyetemek színvonalára helyezte. A kolozsvári egyetem istanárképezdejévé; az ő minisztersége alatt létesült, sőt személyes jelenlétében avatták fel az itt megkezdődött építkezések sorában a vegytani intézetet. A műegyetem ugyancsak az ő minisztersége alatt nyert az akkori viszonyoknak megfelelő elhelyezést. A jogi oktatásra is kiterjesztette figyelmét. Szaporította a tanszékek számát, emellett a tanulmányi és vizsgálati rendszert úgy az egyetemeken, mint a jogakadémiákon rendezte.

És hogy a felsőbb oktatás terén az ígéretei beváltásán felül is volt haladás, arról miniszterségének 12-ik évében 1884 június 22-iki beszédében így emlékezik meg: „Nem vagyok oly túlszerény, hogy ki ne mondjam, hogy közoktatás-ügyünk minden ágában halad, de e haladás nem

elégséges s mondhatom, hogy nálamnál jobban senki sem ismeri jobban annak hiányait s gyöngé oldalait.”(Közoktatásügyi politikám: *a közoktatást összhangba hozni a társadalom szükségével.* Ezt a közoktatás egyes ágainál szemmel tartva s azokra egy pillantást vetve állíthatjuk, pl. hogy egyetemünk más ma, mint csak 48, sőt 67 előtt is volt s csak egy tényről emlékezzek: 48 előtt az egyetemi könyvtárra évenként 420 forint fordított; mi a rendkívüli dotáción kívül 10,000 forintot fordítunk évenként s örömmel konstataálhatom, hogy az nem is marad meddő kincs, de erősen használtatik. Ez egyszerű tény mértékül szolgálhat az egyetem összes állapota emelkedésének megítéléséhez”.

A középiskolák tekintetében szintén megvalósította programját. A két nembeli középiskola mellett foglalt állást. A reáliskolákat kibővítette, népszerűekké emelte. Programjának azon pontjához pedig, hogy a klasszikus oktatást nem szabad elhanyagolnunk, mindig hű maradt, még akkor is, mikor később úgy a külföldön, mint nálunk is megindult a vita a klasszikus nyelvek oktatása felett. A középiskolai törvényben pedig a felügyelet hatályosabb gyakorlásának hatályosabb módjáról, majd ezáltal a tanítás színvonalának emeléséről gondoskodott.

Hogy mennyire tevékenykedett a népoktatás széles területén, azon számadatok bizonyítják,

melyek szerint az állami elemi iskolák létszámát, 739-re, az állami polgári iskolák létszámát 111-re emelte, a hazai néptanítók száma pedig 23.980: volt. Annak a felhívásának pedig, ha gyorsabban akarunk haladni, kell, hogy a hatóságok a minisztert nagyobb buzgósággal támogassák, mint eddig tettek — szintén volt eredménye. Legjobban igazolják ezt azon adatok, melyek miniszteri összműködésének felében, tehát éppen miniszterségének nyolcadik éve végén az 1880/81. tanévre tétettek közzé. Ezen adatok szerint: a népiskolákra fordított költség 10,643.615 forintot tett ki, mely az előbbi évihez képest csaknem 600,000 ftt javulást mutat. A 11 év előtti (1870-iki) állapothoz képest közel 7 millió frrtal növekedett az az összeg, mely az utóbbi években népnevelési célokra fordított. Itt a növekedési százalék a 11 év alatt közel áll a 200-hoz. Oly haladás ez, minőhöz hasonlót ezen idő alatt aligha találhattunk más államokban. És ha már most azt kérdeznők, miből áll ez a több mint 10 és fél milló forint népiskolai kiadás, azaz: mily forrásokból van? erre így válaszolhatnánk: *a)* ingatlan vagyonból: 1.098,810 ftt; *b)* tőkepénzekből 344,066 ftt; *c)* tandíjban 1.489,825 ftt; *d)* állami egyenes segélyből: 793,595 ftt; *e)* községi segélyből: 3.571,337 ftt; *f)* egyházi segélyből: 2.690,311 ftt; *g)* egyéb forrásokból: 655,666 ftt. A jelzett szám adatok szerint legtöbbször a községek,

aztán a felekezetek járultak a népiskolai tanintézetek fenntartásához, harmadik helyen a tandíj-összeg, negyedik helyen az ingatlan iskolavagyon jövedelme van kimutatva s csak ötödik helyen következik az állam egyenes segítsége.

Összefüggésben áll mindez Trefortnak ugyancsak említett beszédében, de különben mindig vallott azon álláspontjával, mely szerint „a népoktatás tekintetében a felekezetek, a községek, nemkülönb az állam teszünk amit lehet. Én nem bánom, bárhonnan jöjjön az intelligencia és a műveltség, de ha nagy eredményeket akarunk, mindenütt, hol az egyházak s felekezetek vagy maguk a községek nem képesek jó iskolát tartani: állami iskolákat kell állítanunk s a népoktatásra még több pénzt kell fordítanunk, mint eddig”. Majd így folytatja: „A népoktatásról szóló törvény minden egyháznak s felekezetnek jogot ad iskolát állítani, fenntartani s tanítóit nevelni s e tekintetben oly liberális, melyhez hasonlót nem ismerek. De a törvény végrehajtása is szintoly szellemben történt s történik az én miniszterségem alatt. De ha a felekezeti iskola a felsőség közönyössége folytán igen rossz állapotban van, vagy ha a lelkész s a község közt rossz viszony van s az átcsap az iskolai térre s itt is differenciák keletkeznek: ennek oka nem a kormány”.

És ebben a légkörben is lehetett és volt haladás, mert az iskolafenntartó hatóságok annak tudatában, ha jó iskolákat tudnak fenntartani, azt fenntarthatják, igyekeztek tőlük telhetőleg beállítani mindazon erkölcsi és anyagi szolgáltatásukat, melyek rendelkezésükre állottak. Innen aztán a megörökítésre méltó jelenség, hogyha visszatérünk a fennebbi statisztikai számokhoz, akkor kiderül, hogy abban az időben, vagyis 1881-ben jutott minden 1000 lakosra 144 tanköteles, 121 tényleg iskolába járó, 116 iskola, 1.64 tanterem; 1.60 tanító és 106 ffrt 44 kr. iskolai költség. Átlagosan esett minden egyes rendes tanítói állásra 512 ffrt, egy segédtanítói állásra 487 ffrt 73 kr.; míg egy gyermek oktatása átlag 6 ffrt 50 krba került. Nem akarunk, de nem is tehetnénk összehasonlításokat az akkori s a mostani állapotok között, de azt bizvást jelezhetjük, hogy már abban az időben a szegényesnek ítélt népoktatási állapotok mégsem voltak éppen annyira szegényesek, milyeneknek a mai állapotok szemüvegén át látszanak.

S ha még mindehhez hozzávesszük, hogy a népoktatás széles területén felállított polgári iskolákban, majd a tanítóképzőkben is mennyit javult a tanárok, tanítók helyzete, mennyit emelkedett a nyugdíjtörvény folytán a tanítói állás tekintélye és biztossága, mennyire vívta ki a tanításban a magyar nyelv országos jogait, úgy itt is bebizonyítva látjuk,

hogy e részben is többet tudott tenni, mint amennyit programjában megígért.

De ő mindezzel sem volt megelégedve, mit igazolnak miniszterségének 10-ik évfordulója alkalmával, 1882 szept. 4-én tartott díszebéden mondott ezen szavai: „Ha e 10 évre visszatekintek, kérdem, vájjon befejeztem-e hivatásomat s talán most már a halál eszméjével kell megbarátkoznom? Nem, én még nem akarok meghalni. Én munkálkodni akarok s nem volna a helyén visszavonulnom akkor, midőn nagy feladatok várnak rám, melyek megoldására munkatársaimmal törekednem kel). Óhajtom a népoktatásnak a lehetőség határáig való kiterjesztését”.

Trefort alkotó munkásságának a fennebbieken kifejtett *egyetemlegesség* mellett, a *gyakorlatiasság* is a fővonása. Hogy mi értendő gyakorlatiasság alatt, erről „Beszédék és Levelek” című munkájának Előszavában így nyilatkozott: „Akik ismerik a közpályán való szereplésemet, tudják, hogy — ámbár a forma iránt mindig volt érzékem — de fődolognak mindenben a tartalmat tekintettem. Sohasem használtam a szépen csengő *frázisokat*, de mindig és mindenben *pozitív* eredményre törekedtem”.

VI.

Ezt a gyakorlatiasságot, amelyet legtöbbször a gyors elhatározás is követett, főleg széleskörű bel- és külföldi utazásai alatt szerezte meg. Nála az i utazás valóságos szükséglet volt. Bárhol megfordult, mindent jó! megfigyelt, a látottak, a tapasztaltak gazdag tanúságaival, úgy, hogy megfigyelései, avagy tapasztalatai ezen utazásai alatt nem egyszer voltak kezdeményezői, avagy irányítói munkásságának. Külföldi utazásaira mindig szívesen visszaemlékezett s ha csak alkalmá volt, az ott megfigyelteket igyekezett szélesebb körben is ismertetni, beszédekben vagy levelekben, de mindig olyképp, hogy rámutatott az észlelt jelenség gyakorlati voltára s azt mint tanulságot, követendőt vagy megvalósítandót állított elénk. Etekintetben csupán 1884. évi október hóban Pozsonyban tartott azon beszédére utalok, melyben a többek között így nyilatkozott: „Aki az észleléshez és tanuláshoz van szokva, önkényt tanul, ha utazik. Én tehát, habár csak 45 napig voltam távol, eljutottam déli Németországon, Parison át Angliába s majdnem ugyananon úton tértem haza is. Sok érdekes dolgot láttam s önkénytelen tanultam is. nem levén elég öreg arra, hogy már ne tanuljak”. Majd felemlít hogy Anglia, Franciaország és Németország a mai kor három mérvadó országa, illetőleg nem-

zete. Mi minci a háromtól tanulhatunk, de mindenikétől mást kell és lehet tanulnunk; az angoloktól ipart, franciáktól művészi ipart, németektől tudományt, iskolát.

De az országban is gyakran utazott. Nem egyszer váratlanul is megjelent egy iskolai vagy más kulturális ünnepélyen s ilyen alkalmakkor a látotakból vagy megfigyeltekből elhangzott szavaiból nem egyszer jó tanács, avagy egy-egy tartalmas, rövid program volt hallható, így például az 1884. évben Győrben, a húsvéti szünet alatt megtekintette az ottani tanítónőképző-intézet számára emelt új házat s az 1883. évben felállított polgári leányiskolát s ezen alkalommal azt tanácsolta az igazgatónőknek, hogy „neveljenek Önök értelmes, de nem tudákos, ildomos, munkás és ízléssel bíró nőket”. Ugyanezen év július 3 án meglátogatta Promontoron az ott államköltségen felállított leányiskolát és a promontori katolikus elemi iskolát. Az üdvözlő beszédre válaszolva, hangsúlyozta a vallás, erkölcsi nevelés fontosságát s kijelentette, hogy „ahol a hívek a lelkészekkel karöltve működnek a népnevelés terén, ott a vallásos nevelés gyümölcsei el nem maradhatnak.

Legjelentősebb volt azonban ugyancsak 1884. évi utaztában a nagyváradai jogakadémia megtekintése után erdélyi útja, mikor is november elején az újonnan épült egyetemi vegytani intézet fel-

avatási ünnepére Kolozsvárra megérkezett, hol meleg ünneplésekben volt része. Az egyetemi ifjúság fáklyásmenetben fejezte ki tiszteletét, mikor is az ifjúság szónokának, megőrzött gyorsírói feljegyzésem szerint, ezt válaszolta: „Szívesen fogadom az ifjúság tüntetését, mint a rokonszenv megnyilvánulását. Figyelmeztetem azonban az ifjúságot, hogy a lelkesedésen és ékesszóláson kívül, fáradhatatlan munkát kell végezniök és szakszerű képzettséget kell szerezniök, mert az élet nemcsak szónokokat, hanem szorgalmas munkásokat is vár az ifjúság sorából. És e munkások sorában a hazának már nem annyira jogászokra, mint más téren képzett polgárookra is van szüksége. Az áldozatokat, miket az az állam az ifjúságért hoz, azzal hálálhatják meg, ha a tudományos képzésnek itt, Kolozsvárt is elérhető módjait és eszközeit lelkiismeretesen felhasználják.” A tiszteletére adott díszében pedig az üdvözlésre szó szerint így válaszolt: „Nem desperáltam és sohasem desperálok nemzetem jövője felől, mert bár számtalan nehézséggel és akadállyal kellett és kell megküzdenünk, e nemzetben oly emberi anyagot ismerek, mely munkaerejével minden gáton túl tör. Az ifjúságnak, midőn fáklyásmenettel tisztelt meg, azt mondtam, ma nem a politikusok és szofisták, hanem a tudomány és tett korát éljük s ha a harmadik egyetemről már is sokat ábrándozok, ez onnét van, mert mindnyájan

érezzük, hogy a jól fölszerelendő második egyetem után a harmadiknak kell következnie, ha több okokat nem említek, már csak azért a szükségért is, melyről a közös hadügyminiszter a hadsereg egészségügyi szolgálatának terén panaszkodott. Teljessé tesszük a második egyetemet, melynek virágzásáért poharat emelek s aztán felépítjük a harmadikat is”.

A miniszter Kolozsvárról Szamosújvárra utazott, hol az ottani görög-katholikus püspök vendége volt. Megtekintette itt a városi algimnáziumot s mikor megtudta, hogy a növendékek létszáma nem haladja meg a százat, így nyilatkozott: „Szeretem az ilyen iskolát, mert itt már nevelni is lehet, nemcsak oktatni.”

A miniszternek ezen erdélyi útja elfelejthetetlenül, hálásan él emlékezetemben. mert ebben az időben, mint kolozsvári másodéves joghallgatónak jutott osztályrészemül az a kiváló szerencse, hogy engem, mint az ünnepélyek gyorsíróját Trefort annyira személyesen megismerhetett, hogy már közvetlen kíséretében lehettem szülővárosomban, Szamosújvárt is.

De Trefort a gyakorlatiasság elvét nemcsak utazásaiból, hanem rendkívüli és széleskörű olvasásaiból is merítette. Fel van jegyezve róla Szalay Imre Visszaemlékezésében (38. l.) hogy „Szenvedélyes könyvtárolvasó volt egész életében s hogy

sok elfoglaltsága mellett, mindig időt tudott találni az olvasásra. Kitűnő látása haláláig nem hagyta el; sokszor gyötörte álmatlanság, különösen utolsó életévében s ekkor két szál gyertya mellett az éjszaka legnagyobb részét olvasással töltötte ágyában.” Olvasás közben éppen úgy, mint utazásai alatt, nem egyszer egy megfigyelt jelenség vagy olvasmányrészlet annyira hatással volt rá, hogy ily irányban a hazai viszonyoknak megfelelőleg intézkedett, különösen a tárcájához nem a legszorosabban tartozott ipari szakoktatást, avagy egészségügyet érintő kérdésekben. Ezen intézkedések rendszeren rövid felszólítások vagy levelek alakjában láttak napvilágot. Ismeretesek az ipar és művészet felkarolása, a műemlékek felélesztése érdekében tett ilyen reformáló vagy kezdeményező intézkedései. Emlékezem arra is, hogy miniszter-ségének utolsóelőtti évében annak hatása alatt, hogy Franciaországban a reális irányú iskolák tantervébe már évek óta fel volt véve a közgazdaságtan tanítása s éppen abban az évben az oxfordi és cambridgei egyetem magántanárainak a középiskolai képzés megadását célzó kurzusaiban kiváló súly volt fektetve a közgazdaságtan előadására, sőt Németországban is a központi tanáregylet foglalkozott e kérdéssel: érezte, hogy e tekintetben hazánk sem maradhat el. Evégből már akkor egy, e célnak megfelelő nemzetgazdasági kis-kátét ira-

tott. Egy más alkalommal kiváló nemzetgazdasági tudásától és érzékétől vezéreltetve, 1887-ben rendeletet adott ki az ipar érdekében, melyben elrendelte, hogy tárcája minden ügykörébe vágó iparcikk, mely az itthoni célnak megfelelőleg készíttetik, itthon szereztessék be minden tanintézetnél.

De nem ismeretlenek azon intézkedései sem, melyeket a közegészségügy tanítása érdekében valamennyi tanintézetnél meghonosított. S hogy folyvást mennyire figyelte a közegészség ügyét, igazolja többek között (Beszédek és Levelek 51. lapján) 1882. év augusztus hóban keltezett az a levele, melyet Fodor Józsefhez, a budapesti egyetem tanárához, éppen olvasmányainak hatása alatt így intézett: A berlini közegészségügyi hivatal legutóbbi értesítése szerint a folyó év 31-ik hetében elhalálozott 1000 egyénből Parisban 21.6, Londonban 20.1, Edinburgban 18.6. Bécsben 25.6, Prágában 257. A higiena-tanszéknek egyik feladata levén ilyenmű kérdésekkel foglalkozni, felkérem a tisztelt tanár urat, hogy mellőzve egyéb adatokat, engem felvilágosítani szíveskedjék: mi okozhatja a nagy különbséget a felsorolt városok és különösen a hozzánk közel fekvő Bécs és Prága egyfelől, másfelől Budapest között, melynek halandósága ugyanazon héten 35:2 volt”.

És hogy ezen kezdeményezései, avagy felvetett

eszméi is mennyire megérlelődtek az idők folyamán s mennyire nem voltak rövidéletűek, csak arra utalok, hogy míg az egészségügy terén a tanügyi kormány csak nemrég is, 1917-ben szükségesnek ítélte az egészségügyi intézkedéseknek a tanításba való további beillesztését, addig a nemzetgazdaság terén 1920-ban a közgazdasági és társadalmi ismeretek középiskolai tanítása elrendeltetett.

Trefoil többször hangoztatott főprogramját e három szóban foglalta össze: *tudomány, vagyosság, egészség*. Ezalatt azt értette, hogy az a nemzet, melynek tudománya, vagyona és egészsége van, el fog érni mindent, mit természetadta hajlamainál és tehetségénél fogva elérhet, mert tudatlan és koldus népek semmire sem valók és semmire sem mennek. Azt értette, hogy az ország csak úgy fog fejlődni és magasabb színvonalra emelkedni, ha a polgárainak lesz tudománya, főleg az ipar fejlesztése folytán vagyona és egészsége.

Ezen színvonal emelésén fáradozott egész életén át. Ezt a fáradozását így jellemzi Fraknoi Vilmos Trefort koporsójánál tartott gyászbeszédében: „Míg azon dicső férfiak, kik előtted ugyanazon célért hevültek, csak a tért készíthették elő, vagy az alapköveket rakhatták le: neked megadott, hogy a nemzeti műveltség nagy építőmestere lehettél”.

Emlékét sírján és a budapesti egyetem természettudományi intézet kertjében díszlő szobrán kívül, homonnai szülőházába kegyelethelyezte emléktábla és az a két utca hirdeti, melyet nevéből kereszteltek el Budapesten és Kolozsvárt az egyetem közelében.

Az embernek — úgy mondja ezt a georgiai közmondás két névvel kell bírnia azért, hogy az egyiket itt hagyja, a másikat magával vigye. Trefortnak mind a két neve sokáig fenn fog maradni!

Eötvös Lóránd mint közoktatásügyi miniszter.

(1894. június 10-1895. január 15.)

Harminc évvel ezelőtt, a közoktatásügy minden ágazatában örömteljes visszhangot keltett az a hír, hogy Eötvös Lóránd lesz magyar közoktatásügyi miniszter. A hír csakhamar valóra vált. Mikor a kinevezést a hivatalos lap közölte, már nemcsak a közoktatás körében, hanem az írók és tudósok táborában, majd a közéletben is mindjobban elterjedt annak tudata, hogy Eötvös nemcsak alkalmas, hanem valóban rátermett is arra, hogy a közoktatásügy vezéri tisztét betöltse. Rátermett volt azért, mert életét úgyszólván az iskola szolgálatában töltötte. Éjjeleket virrasztott tan-könyvei mellett s mint férfi a tudománynak szentelte minden gondolatát. Ily helyzetben nemcsak ismerte a közoktatásügy állapotát, hanem tudta azt is, mit kell tennie a tekintetben, hogy minisztersége alatt eredményeket érhessen el. Felismerte

azt, hogy a népoktatás ügye — bár fejlődött is az előző huszonöt év alatt — lényegében mégis csak ott van, hol nagynevű” atyja idejében volt. Azt is tudta, hogy a középoktatás terén is sok a tenni-való. E tekintetben az egységes középiskolai értekezleten fejtette ki program m ját, melynek veleje az volt, hogy jó iskolát kell teremtenünk tanárképzéssel, a tanárok fizetésének emelésével, erkölcsi és anyagi helyzetük javításával, kitartó munkára való sarkalással, jó tankönyvekkel és észszerű tanítási módszerekkel. Az egyetemi oktatásra nézve pedig közismertek voltak tervei. Azt tartotta főkérdésnek, hogy miképen biztosíttassanak azon feltételek, melyek szükségesek arra, hogy az egyetem necsak oklevél-osztogató hivatal legyen, a tanár pedig ne csak évről évre ugyanazon anyagot szóró! szóra adja elő, hanem a tudomány apostola legyen Harmadik új egyetem létesítésével éressék el ez a cél, vagy anélkül, azt mellékesnek ítélte.

Hogy azonban valójában miként vélte és remélte közoktatásügyi programjának megvalósítását, *ara* nézve a következőkben gyorsírói feljegyzéseim alapján szórói szóra közlöm 1894. évi június 13-án a közoktatásügyi minisztériumban miniszteri bemutatkozása alkalmából az őt üdvözlő tisztviselői karnak adott válaszát:

„Uraim! A feladat nehézségeinek teljes tudatában, de egyszersmind ezen feladat megoldása-

hoz szükséges igazi lelkesedéssel vállalkoztam ennek az állásnak elfoglalására.

Olyan kitűnő elődök után, mint akik előttem a minisztériumban a vezéri tisztet viselték, még némi bátorság is kell ahhoz, hogy én erre vállalkozzam, de Uraim, én azt hiszem, hogy az utódnak nem annyira az a feladata, hogy elődjével dicsőségben és érdemekben versenyre keljen, mint inkább az, hogy annyit, amennyit maga bír amennyit maga tud, azt képességéhez mérten szorgalommal és kitartással teljesítse.

Amint méltóztatott is megemlíteni, az az iskola, amelyben én magamnak az ezen tárcához szükséges ismeretekből egyet-mást megszereztem, nem a politika volt, hanem az egyetemi tanári állás és az szabta meg azt az álláspontot is, melyről eddig a közoktatásügynek terére tekintettem, amelyet, megvallom — legalább jó ideig — megváltoztatni nem lesz lehetséges.

Én a tanszéken, az előadási teremben azt tanuljam, hogy arra, hogy a tanításnak sikere legyen, elsősorban az szükséges, hogy az, aki tanít, a maga helyén legyen, hogy oly viszonyok közé helyeztessék, amelyekben erejét, tevékenységét, képességét kellőleg ki tudja fejteni és hogy fellebbvalói részéről is ezen törekvésben mindig támogatásban, segítségben részesüljön.

Most, Uraim, mikor már nemcsak egy tanszék,

hanem az egész magyar közművelődés érdekének gondozása van rám bízva, megint csak azt hiszem, hogy ezen a közművelődési téren csak akkor fogunk igazán eredményhez jutó munkát teljesíteni, ha mindenki, akár a vallás szentségét szolgálja, akár a tanítás ügyével foglalkozik, egyenlő buzgósággal és lelkiismeretességgel törekszik feladatát teljesíteni és a mi részünkről is a kellő támogatásban, a kellő segítségben részesül arra, hogy ezen feladatának megfeleljen.

Mert, Uraim, én meg vagyok arról győződve, hogy a magyar közművelődés ügyének előmozdítása s a feladatnak, mely azzal össze van kötve, teljesítése leginkább a részletekben való sikeres munkálkodás eredménye. Meg vagyok győződve arról, hogyha el tudjuk érni azt, — hiszen magában véve úgyis mindenkinek csak az lehet célja — hogy minden egyes teljesítve kötelességét, szép eredményeket mutasson fel, ez az egész ügy előmozdítására vezet. S ezzel el fogjuk érni célunkat.

Nekünk, Uraim, azon kell fáradoznunk, hogy a közművelődés tere virágoskert legyen. És hogy ezt a célt elérjük, arra szükséges először az, hogy e kertben rendet teremtsünk, hogy minden növénynek megadjuk a maga helyét, de azután szükséges az is, hogy minden növénynek megadjuk a maga táplálékát, azt a talajt, a levegőt, amely mellett igazán fejlődhetik.

Egy szóval kifejezve: nekünk itt csak két dol-
gunk van: hogy parancsoljunk, de azután, hogy
segítsünk is. Én azt szeretném, hogy minél többet
segíthessünk és minél ritkábban és enyhébben
kelljen parancsoló szavunkat felemelnünk.

E pár szóban igen nagy munkára vállalkoz-
tam. Igen nagy munkára, mert hiszen nem álta-
lános ügyeknek egyes rendeletekkel való elintézéséről,
hanem valóban a részletekben kifejtendő,
tehát kitartó és nagy, hosszas munkáról van szó.
És rendkívül jól esik nekem az, hogy midőn új
minőségemben e minisztériumban először jelenek
meg és itt látom Önöket, mind együtt, többnyire
ismerősöket látok magam előtt; olyan férfiakat,
akiket régi időktől fogva ismerek, mint olyanokat,
akik a rájuk váró munkát nemcsak igazi buzga-
lommal, képességgel és rátermettséggel, hanem
e mellett az ügy iránti valóságos lelkesedéssel is
teljesítik.

És ezért bátran merem az Urakhoz azt a kérést
intézni, hogy engem törekvéseimben támogatva,
ezt a buzgalmat, ezt a lelkesedést az ügy érde-
kében továbbra is megtartsák”.

E beköszöntő beszédben azonban Eötvös nem
fejtette ki egészen programját. Hogy ezt teljes
világításban láthassuk, kiegészítőlég az alábbiak-
ból, mint mozaikdarabokból ugyancsak feljegy-
zésem alapján közlöm azon válaszokat is, melye-

ket beköszöntője után a nála tisztelgő, küldöttségeknek adott.

A küldöttségek sorában első a hozzá legközelebb álló budapesti tudományegyetem bölcsészettudományi kara volt. E kar nevében Beöthy Zsolt üdvözölte, kinek üdvözlő szavaira „örömeinek adott kifejezést, hogy azokkal jöhetett össze új állásában, akikkel oly sokáig együtt működött s akiktől annyit tanult. Nem tud esetet egyhamar még, mikor fizikust választottak volna közoktatásügyi miniszternek, de nem is ez teszi őt képessé arra, hogy nehéz feladatának megfeleljen, hanem inkább az, hogy a bölcsészeti karnál alkalma volt annyit tanulni és megérteni; annál a karnál, mely a tudományt magáért a tudományért ápolja s az emberi elmét minden irányban a művelődés minden terére fordítja. Ez a kar árasztja azt a világosságot, melynek fényé mellett nyílt meg az ő szeme. Mondhatja, hogy ezzel a szemmel fogja ő nézni ezentúl is teendőit és meg van győződve, hogy lángoló szeretete és tisztelete a tudomány iránt változatlanul meg fog maradni új hatáskörében is”.

Az Országos Diákszövetségnek adott válaszában kijelentette, hogy ezután is megmarad annak, aki volt, az ifjúság igaz barátjának. Munkára, céltudatos munkára inti őket, hogy az a tényező, melyről annyiszor mondják, hogy „*a nemzet jövőjének reménye*”: az egyetemi ifjúság, vallás és

nemzeti különbség nélkül komoly és szorgalmas legyen.

Az állami tanítóképzőintézetek küldöttségének azt válaszolta, hogy ő nem a szabályoktól és azok módosításától várja a népoktatás ügyének fellendítését. A népoktatás ügye a tanárok és tanítók kezében van. Minden egyes tanító a maga jól megszabott munkakörében lelkesedéssel teljesítse hivatását, akkor a népoktatás ügye fellendül. Ezért a magyar tanári és tanítói kar számára az erkölcsi s anyagi sikert kell biztosítani.

Az Eötvös-Alap küldöttsége előtt hangsúlyozta, hogy különös jóindulattal fogja felkarolni az apja nevét viselő egyesületet mely megvalósulása óta azoknak az eszméknek letéteményese, melyeknek megvalósításán édesatyja egész lélekkel csüngött.

A Képzőművészek Egyesületének így szólt: „Törekvésem lesz, minden lehetőet megtenni a képzőművészetek érdekében. Hogy mennyi e téren a tenni-való, arra jellemző már az is, ha körülnézünk, hogy messzi ne menjünk, a kultuszminisztérium épületében. Nézzük a szobákat, a folyosókat, a lépcsőházat, ezek majdnem teljesen kopárak. Ugyanez áll a többi állami és közintézetre is. Mindenfelé rideg, néhol mondhatnám ronda falakat találunk s csak elvétve lelünk egy-egy képet, szobrot. Törekvésem lesz, hogy mind társadalmi úton, mind az állam

támogatásával odahassak, hogy ezek az állapotok megváltozzanak”.

A budapesti egyetemi tanársegédek üdvözlétére azt felelte, hogy téved szónokuk, mikor azt állította, hogy o most a tudománynál magasztosabb pályára szólíttatott. „Nem, Uraim ! az önök pályájánál magasztosabbat nem ismerek és ha rajtam fog múlni, hogy a tudomány ápolására megadjam a módot, a gondtalanságot, legyenek meggyőződve, hogy ez irányban mindenkor számíthatnak rám.”

A főváros valamennyi középiskolájának küldöttsége előtt pedig azt hangsúlyozta, hogy a legnagyobb fontosságot a középiskoláknak tulajdonítja és ezért ez iskolákra kiváló figyelmet és gondot fog fordítani. Óhajtja, hogy a főváros középiskolái mintaiskolák legyenek és például szolgáljanak a többieknek. Végül kijelentette, hogy a tanárokról sem fog megfélekedezni.

Legjelentősebb volt azonban 1894. évi augusztus hó 6-án a tanfelügyelők küldöttségének adott válasza. A küldöttség ugyanis abból az alkalomból üdvözölte Eötvöst, hogy édesatyja éppen ezen a napon, huszonöt évvel azelőtt, nevezte ki az első tanfelügyelőt. Eötvös ezt felelte: „Nagy feladatot vállaltam magamra, mikor mostani állásommal hazánk iskolaügyét kötelességszerű gondozásba vettem. Méltóztattak említeni a tanfelügyelői működés némi elzsidbadását, melyek külső körülmények

között beállottak. Biztosíthatom Önöket, amennyiben ilyen elzsibbadás volna, annak megszüntetését feladatomnak fogom ismerni. Oda szeretnék hatni, hogy a tanfelügyelői állás is olyan eszményi hivatás legyen, aminőnek azt atyám gondolta, hogy tudniillik ne csak a hivatalos akták elintézéséből álljon, hanem rendező, tanácsadó, segítő feladatának tegyen eleget kint az életben. Hanem ami a javítást illeti, ne méltóztassanak tőlem általános rendeletek útján való elhamarkodott reformot várni. Azt hiszem, az iskola sokféle ügyeit egyformaságra törekvő intézkedésekkel elintézni nem lehet. Valljuk be, hogy még a legfontosabb kérdésekben, minő pl. a nemzetiségi kérdés, sem tudunk eddig oly egységes általános eljárást megállapítani, amely mindenütt és minden esetben helyes utat biztosan kijelöljön. De igenis megállapíthatjuk azt az elvet, melyet az egyes esetek sokféleségében mint vezéreszmét alkalmazni, érvényesíteni akarunk. Ez pedig nem lehet más, mint minden erővel arra törekednünk, hogy iskoláink a magyar államnak hű és művelt fiaikat neveljenek. Ez eszme szolgálatában erőnk-höz mérten meg kell tennünk mindent, de mindent, úgyhogy ezzel az egyes állampolgár érzelmeit ne sértsük, nehogy az iskola, melynek igazi feladata a békéltetés, nemzetiségi izgalmak és kérdések szülőhelyévé váljék. Úgy kell eljárjunk minden esetben, hogy az ország törvényeinek érvényt

szerezzünk, de e mellett fájdalmat ne okozunk azoknak, akik nemzetiségi szokásaikhoz ragaszkodnak. Az iskola nemzetiségi kérdéseiben nem általános rendszabályokkal fogunk rendet teremteni, hanem azzal, hogyha bár legkisebbnek látszó és sokszor nagyon kényes esetekben kellő tapintattal intézkedünk és lehetőleg nem cselekszünk mást, olyat, ami fájna nekünk, ha velünk történnék meg”.

Hogy mily jó hatást tett Eötvös ezen nyilatkozata az ország nemzetiségei között, arra csak két érdekes esetet említek fel. Az egyik a kolozsvári egyetem rektorának ajkairól hangzott el, aki rektori beszámolójában így nyilatkozott: Különös sajnálattal említem meg, hogy oláh ifjúságunk nagy része ellen az ismert manifesztum terjesztése miatt fegyelmi vizsgálat megindítása vált szükségessé, mely, hogy az illetőkre komolyabb következmények nélkül maradt, azt csak a közoktatásügyi miniszter békülékeny és nagylelkű jóindulatának köszönhetik.

A másik eset az, hogy egyik újvidéki nemzetiségi lap, a *Nase Doha* így írt Eötvösről a tanfelügyelők küldöttségének adott válasza alkalmából: „Rég hangzott ily őszinte, fennkölt gondolkodásról tanúsító nyilatkozat magyar államférfiú ajkáról. Az új kultuszminiszter méltó fia nagy atyjának és méltó utóda azoknak a magyar államférfiaknak, akik mint Széchenyinek, Deáknak, a nemzetiségekről

és kívánataik teljesítéséről az első magyar királynak szellemében éreztek. A miniszter nyilatkozata a legkedvezőbbben liát az ország összes nemzeti ségeire. Már az a meggyőző igaz hang, mely a beszéd alaptónusa, arról tesz tanúságot, hogy mindaz szívből fakad. Magyarország sorsára és népeinek jövőjére befolyással lesz a miniszteri szózat, melynek következményei az államra és az összes nemzetiségekre áldásthozók lesznek”.

A fentebbiekben ismertetett miniszteri nyilatkozatok keretén belül szeretete volna Eötvös megvalósítani eszméit. Sajnos, miniszterségének hat hónapi időtartama nem volt elégséges ahhoz, hogy programját megvalósíthassa.

De amennyire megállapíthattam, ez idő alatt egy-egy kis rész megvalósult. így: híven ahhoz a nyilatkozatához, hogy a rideg és ronda falak az állami épületekből eltűnjenek, elrendelte a központi egyetem egyetemteri főhomlokzatának kiépítését. Majd minisztersége első heteiben a középiskolai tanulmányi versenyek kérdését oldotta meg, mert ez időben az angol „examination pro honore” és a francia „concours” szóba került nálunk is. Eötvös nem akarta az egyetemi ösztöndíjakat erre a célra fordítani és nem helyeselte az általános versenyt, mely az érettséginek ismétlése volna, hanem inkább az egyes szakmákban való versengés mellett nyilatkozott, ennél fogva elfogadta a

matematikai és fizikai társulat választmányának azon határozatát, hogy ezentúl minden tanév elején Budapesten és Kolozsvárott a matematikából érettségi vizsgálatot tett tanulók között tanulmányi verseny rendeztessék, melyen a jelentkezők írásbeli dolgozatot készítenek, amelyeket maga a társulat bírál el. a legjobbakat jutalmazza és lapjában a megoldásokat közlésezi. Végül megvalósult programjából az Eötvös József-Collegium létesítése, melynek mintaszerű berendezését, kurátorsága alatt felmutatott szép eredményét, az ország határain túl is előnyösen ismerik.

Terveit azonban minisztersége alatt Eötvös nem a gőgös nagy úr bürokratikus szenvedélyeivel hajtotta végre, hanem mindenkor szeretett modorával és jó szívével. Úgy viselkedett mindig a hivatalban is, mint programbeszédében hangoztatta, hogy nekünk itt csak két dolgunk van, hogy parancsoljunk, de azután segítsünk is.

Arra törekedett, hogy a tisztviselőknek s azoknak, kiknek ügyeit a tisztviselők intézik, megelégedés jusson osztályrészül. Legyen elég e tekintetben csak arra hivatkoznom, hogy alatta alig volt tisztviselő, ki előléptetésben vagy szerény javadalmazása mellett anyagi támogatásban ne részesült volna. Ha szükségét látott, személyesen sietett az istápolásra s nem kerülte el istápoló figyelmét az a szegény litográfus sem, ki a minisztérium

földalatti helyiségében dolgozott s akit személyesen keresett fel. Kifejezést is adtak hálájuknak az akkori tisztviselők, mikor 1895 újev reggelén az akkori szolgaszemélyzettel együttesen megjelentek előtte, hogy megköszönjék irántuk tanúsított szívjóságát. Amikor a szónok azzal végezte szavait, hogy boldog emlékü atyja óta nem volt még ilyen nap a kultuszminisztériumban, azzal válaszolt: „Sajnálja, hogy többet az anyagi viszonyok miatt nem tehetett”.

Jó szívét és segítő kezét a személyzetten kívül mások is érezték, de mindig zajtalanul. Emlékezem arra, hogy a minisztériumban villamos világítás nem lévén, az elsőemeleti villamosberendezést az ő személyes felügyelete alatt végezték s az ezáltal megtakarított összeg a szegényeknek jutott. Emlékezem, hogy sok diák, meg sok nála kihallgatáson megjelent hányszor távozott el örömteljes arccal. Emlékezem özvegyekre és árvákra, kiknek 1894. év karácsonyján segélyösszegeket juttatott. De még arra is emlékezem, mily közvetlenül fogadta azokat a munkásokat, akik jelentették, hogy Ercsiből jöttek, ahol apja sírját látták.

Azok sorából, akik közvetlenül mellette vagy vele együtt munkálkodtak a minisztériumban, most harminc év múltán már csak kevesen vannak életben. De ezek a kevesek tisztelettel gondolnak rá és haló poraiban is szeretettel áldják emlékét!

Jókai négy felköszöntője.

Jókai Mór 1885. évi február 1-én Kolozsvárra utazott, az *Aranyember* bemutatóelőadására.

A *Magyar Polgár* című hírlap számára gyorsírással leírtam Jókainak minden szavát, melyet a megérkezéstől kezdve elutazásáig mondott. Leírtam azon szavait is, melyeket a díszebéden mondott, a Belmonostor-utcai redoutében, abban az épületben, hol az Uniót kimondták.

Nekem öröm volt ez: Jókai éppen gyorsírónak való szónoknak született. Szép, magas alakjával kimagaslott a vele együtt ülők sorából, élénk, kék szemeiből jóságos tekintet áradt, hangja pedig annyira érces csengésű volt, hogy azt mindenki meghallhatta. Emellett előadása nyugodt, mérsékelt volt s bár mindenik felköszöntőjét rögtönözte, azok mindenikében aranyos kedélyének humora csillogott annyira, hogy a díszebéd közben el is nevezték *Aranyembernek*.

A díszebéden elmondott négy felköszöntőjét közlöm itt gyorsírói följegyzéseim alapján. Az első polhárköszöntőben a város polgármesterének, a

harmadikban Szász Béla egyetemi tanárnak felköszöntőjére válaszolt, a másodikat és negyediket a jelenlevő közönségnek minduntalan felhangzó kívánságára mondta.

I.

Tisztelt Uraim ! Önkéntelenül jut eszembe az a régi adoma ittlétem alatt, amidőn a már hanyatlóban levő Hellasnak egyik hazafia vitatkozott egy rómaival, azt mondván: Minden bölcsesség, minden műveltség innen, mitőlünk ment ki, Hellasból; mire a római azt felelte: annyira kiment, hogy nektek alig maradt. Eszembe jut ez, midőn azt mondják: Kincses Kolozsvár. Igaz, hogy Kolozsvár annyi kincset osztogatott a nagy magyar hazának, innen ment ki anyagi, szellemi, szabadságbeli kincse az egész országnak, hogy utoljára Kolozsvárnak alig maradt.

Nekünk magyaroknak pedig nemcsak az áll érdekünkben, hogy Magyarország lételének demonstrálására egy nagy Budapestet, egy nagy metropolist alkossunk meg. De érdekünkben áll, hogy Erdély lételének demonstrálása végett egy erős központot, egy Kolozsvárt is alapítsunk. Értik ezt azok, akik érteni akarják. És nem mondhatjuk, hogy az alkotmányos korszak alatt a törvényhozás, a kormány nem igyekezett azon, hogy ami Kolozs-

várról szétszivárgott az egész magyar hazára, ismét visszaszivárogjon: hogy Kolozsvár ismét a műveltségnek, a tudománynak akropolisza legyen a kis Erdélyben.

Szellemben nem volnánk szegények most sem ám. Hanem, amit tegnap a színpadi világítás mellett mondtam s amit most a belső illumináció mellett ismétlek, az, hogy első a szellem.

A szellemre nézve azonban azt mondják: könnyű neked itt beszélni a terített asztalnál, hol tégedet megtraktálnak jó ételekkel és italokkal s te azért megfizetsz szellemmel és poézissal. De jön-nél csak oda, ahhoz a másik asztalhoz, hol az adópótlékot transzirozzák! Ott meglátnád, hogy erre a szóra: adó, csak egy kádencia van, a megadó. Hiszen nemcsak Isten igéjével él az ember, hanem kenyérrel is. Az anyagi hatalomnak, az anyagi erőnek a központosítása Kolozsvárott — ez lenne a feladata annak, aki Erdélyt, mint Erdélyt épen, hatalmasan, elsajátítatlanul meg akarja tartani Magyarországnak.

Hanem azt mondta Szent Nepomuk a segélyért kiáltó vízbeesettnek: Én, fiam, segítlek, de ússzál magad is. Tehát ússzunk magunk is és iparkodjunk feltalálni a segédeszközöket, amelyekkel partra juthatunk.

Én, midőn pohárt emelek ezen derék, híres és rámnézve nagy beccsel bíró főváros lelkes

polgáraiért, ezt nem tehetem anélkül, hogy annak vezérférfiaira, különösen polgármesterére poharat ne emeljek, Neki és társainak feladatuk, hogy Kolozsvárból azt alakítsanak, amit mindnyájan kívánunk, hogy alakuljon e fővárosból.

Isten segítse őt és polgártársait ezen nagy és hazafias munkájában.

II.

Tisztelt ház! Nem tévedtem, mert tisztelt ház az, ahol ily díszes lakoma van. Több szónok az általános tárgyaláshoz nem lévén felírva, a további részletes tárgyalásra tartván fel az ezután következőket, elnökiileg kimondhatom, hogy a szönyegen levő tárgy általánosságban elfogadtatott. Tudniillik az, hogy én nekem élni muszáj. Szó ami szó, nem tagadom, hogy nagyon szeretném megélni a milléniumot. Jelen lenni azon a nagy riadalmon, mit a magyar nemzet fog hallatni, midőn ez ünnepélyt megüli, azért is, hogy elmondhassam, hogy mi, öregek, akik kötelességünket teljesítettük s akiket az Isten még továbbra is élni enged, abban a gyönyörűségben részesülünk, hogy látunk egy új nemzedéket, melyre megnyugvással mondhatjuk, hogy jobb lesz, mint mi voltunk. Az új Magyarország más, mint volt a régi. Sokkal jobb, okosabb, erősebb. Ebben a megnyugtató tudatban hajtjuk le fejünket egykor örök álomra.

Amint az eddigi szónoklatokból kivettem, azt találtam, hogy Önök közt általános megegyezés történt aziránt, hogy politikáról nem fognak beszélni. Azonban engem, mint más város lakóját, az Önök statútumai nem köteleznek.

Én tehát bátor vagyok azokért emelni poharat, akik a legjobb politikát csinálják az országban.

Kolozsvár városának azon feleért emelem poharamat, mely nincs ugyan beírva a választók névsorába, de azért mégis azoknak a választásáért szoktunk esengeni legjobban. Ez a fele a közönségnek az, mely a mi háborúnkban ugyan közkatonai helyet el nem foglalhat, de vezéri helyet igen is. Ők azok, akiknek kommandószóra engedelmeskedni szoktunk s akiknek a zászlóikat nagyon híven követjük.

Emelem poharamat Kolozsvár város hölgyeire, azokra, akik valóban a legjobb politikát csinálják: a szeretet politikáját, a család, az emberszeretet és a hazaszeretet szentháromságának politikáját!

Az Isten tartsa meg őket, éltesse és tegye őket boldogakká. Éljenek Kolozsvár hölgyei!

III.

Tisztelt Társaság! Elöttem üressé vált palack indokolja azt, hogy én most elkezdek dicsekedni. Legelőször dicsekszem azzal, hogy ebben a szent

februárius hónapban töltöm be a hatvanadik éve-
met. Másodszor dicsekszem azzal, hogy tizenhét,
éves koromban végeztem iskolai pályámat. És
mindig első eminens voltam. Tizenhétéves korom-
ban írtam első drámámat és regényemet. Most
már kezdődnek az alábbvaló hajtások. 43 év óta
folytonosan pótolom azt, megfeszített tanulással,
amit 17 éves koromig elmulasztottam.

Roppant tárház előttem az, amit mindennap el
kell, hogy hódítsak. Hasonlítsuk össze mostani
fejlettségünket boldog aranykorbeli ifjúságunkkal,
akiknek mindenhez volt időnk, legkevesebb a tanu-
láshoz, és valóban meg kell hajolni nekünk öre-
geknek az utánunk jövő fiatalok előtt. Mert ha
ők lelkiismeretesen és Istentől nekik adott talen-
tumuk felhasználásával igyekeznek azon a téren,
mely most már mindenféle tanintézetekben meg
van nyitva, előrehatolni, akkor ők azt a pályát,
melyet mi késő bánatunkra futunk be, azt ők
iskolájuk bevégeztével mindjárt meg fogják találni.
Ez a mi mostani tanintézeteinknek érdeme.

Végzetlen nagy a különbség az én ifjúkorom-
beli — pedig mondhatom, hosszú időt tudok át-
ölelni emlékezeteimmel — és a mostani taninté-
zetek közt.

Azért nem vétkezem, az alkalmat ha meg-
ragadom, hogy poharamat emeljem Kolozsvár
város egyik legnevezetesebb, a kultúra egyik leg-

hatalmasabb táborkaráért: a kolozsvári egyetem tanáraiért és az egyetem közkatonáiért, a fiatal-ságért. Ez a tábor engedi felvennünk a kesztyűt Európa nemzeteivel szemben. Ez a tábor fog vezetni minket az új harcra.

Éljen a fiatalság és az egyetemi tanári kar!

IV.

Az előttem szóló elvette tőlem a szót, mert nekem lett volna kötelességem felköszönteni az én legkedvesebb barátaimat, a színészeket. De szerencsére az én barátom hagyott egy hézagot, ahova befűrhasam magamat. Nem említette a színésznőket. Ismételve azt, mit már egyszer el-mondottam, nem mulaszthatom el, hogy pohara-mat ne emeljem azon nőkért, kik az én gyarló darabomnak a sikert kivívták.

Mély hálámat és köszönetemet fejezem ki irán-tuk és egyúttal a művésztársaság minden tagja iránt. Éljenek művész barátaink!

Amint az első felköszöntőt leírtam, a gyors-írásból rögtön átírt szöveget gyorsan a nyomdába vitték, ott kiszedték s beillesztették a már kész és nyomásra váró lap utolsó hasábjába a Jókairól szóló tudósítás folytatásaképen. Rendes idejében,

esti 5 órára (mikor a díszebéd még javában folyt) a lap már meg is jelent.

Az első példány természetesen Jókai kezébe került, ki elámult ezen valóban amerikaias gyorsaságon. A leleményes szerkesztő munkámat honorálni akarván, azt a kérdést intézte hozzám, mit kívánok munkámért. Én tiszteletdíjul azt kértem, legyen szíves bemutatni Jókainak. Ajtai K. Albert szerkesztő még a díszebéden bemutatott s a nagy író kézszorítással fejezte ki megelégedését.

A Petőfi-Társaság egyik díszebédjén láttam évek múltán utoljára Jókait. Én nem mertem megismerni, ő azonban emlékezett, hogy én voltam a kolozsvári gyorsírója. Nekem ez jól esett, mert meggyőződtem arról, hogy a nagy író nemcsak arra tud visszagondolni, ami nem történt meg, hanem arra is, ami megtörtént.

Gárdonyi Géza, a tanító.

Nagy írók és költők munkásságának méltatásánál érdemes megfigyelni életükből azt az időt, melyet gyermekkorukban, tanuló éveikben, majd későbbi pályájukban átéltek mindaddig, míg igazi írói, költői nagyságukban előttünk megjelentek.

De nemcsak érdemes megfigyelni, hanem érdekes feljegyezni is minden adatot, különösen akkor, ha megállapítható, hogy a gyermek- és tanulóévek után megkezdett pályán való működés befolyással volt a későbbi írói élethivatás kialakulására.

S miként a kutatók már eddig is megállapították, hogy a szalmafedeles házban született Petőfinek előző színészkedése, avagy Aranynek tanítósága és jegyzősége nem volt hatás nélkül írói nagyságuk kifejlődésére, úgy Gárdonyinak előző tanítói pályája sem volt befolyás nélkül későbbi írói pályája kialakulására.

Abban is hasonló mindhármuknak előző pályája, hogy e pályákon csak nagyon szerényen élhettek meg, bár az anyagi gondok mellett mind-

hárman sokat virrasztottak idegen nyelvek megtanulása, klasszikus írók tanulmányozása, szóval: önművelődésük megszerzése céljából.

Nem lehet üt feladatomban, részletesen rámutatni arra, hogy egy előző pályán való működésnek van-e és mennyiben hatása egy későbbi pályán való életműködés kialakulására, de azt már most meg lehet állapítanom, hogyha az az előző pálya — mint a jelen esetekben színészi, jegyzői vagy tanítói volt, abból csak életképes hatások fakadhattak a későbbi írói pálya folyamán, főleg amiatt, mert e vándorlással egybekötött pályákon legtöbb alkalom nyílik a néppel való közvetlen érintkezésre s így a népelet igazi megfigyelésére.

Innen az a jelenség, hogy mindhárom költő munkásságában oly tisztán és ragyogóan visszatükröződik a magyar nép lelke s innen az is, hogy mindhármat — viszonzásul — a magyar nép örök szeretetébe fogadta.

Gárdonyiról tudjuk, hogy a fehérvármegyei Gárdony nagyközséghez tartozó Agárd-pusztán született. Születésének emléke az agárdi születési ház márványtábláján ezekben a szavakban van megörökítve: „itt született Gárdonyi Géza magyar író 1863. aug. 3-án.” Azt is tudjuk, hogy édesapja gépész volt, Ziegler Sándornak hívták; most is élő, Somogy vármegyében született édesanyja

Nagy Terézia. Ismeretes az is, hogy a szülők házasságából született gyermekek már mind meghaltak. A nem a legjobb anyagi viszonyok között élő szülők időközben jobbmódú megélhetés után törekedve, több helyen laktak, miből érthető aztán az is, hogy a gyermekek mindig és mindenütt csak annyit tanulhattak, amennyit akkor abban a szerény kis óvóban, falusi vagy községi iskolában tanulni lehetett. így volt Gézánál is, azon szerencsés kivétellel, hogy ő már serdülő korában az iskolai tanulás mellett korán felismerte az iskolán kívüli önképzés nagy jelentőségét. A tanulás mellett mindig sokat olvasott és jegyzett s ettől a szenvedélytől üzetve, lépte át 14 éves korában az egri római katolikus tanítóképzőintézet küszöbét.

Áldott legyen mindenkor ez a tanítóképzőintézet, mely falai közé befogadta, tanította és istápolta ezt a serdülő fiút, ki tehetséget érezve lépett ugyan tanítói pályára, de mégis inkább csak azért, mert éppen ez időben betegeskedő atyja gyakran hangoztatta előtte is, hogy azt a pályát válassza magának, mely leghamarabb kenyeret ad. Ki tudná azt megmondani, ha Gárdonyi az akkori viszonyok között nem lép a tanítói pályára, olyan irányban fejlődött volna-e később az írói pályán, amilyenné fejlődött? avagy más, a tanítótól elidő előző pálya nem sodorta

volna el őt is azok közé, kik névtelenül hunytak el.

Annyi bizonyos, hogy azt a nagyon sovány kenyeret, melyet — igaz, hogy csak alig négy éven át — a tanítói pálya nyújtott neki, sok küzdelem és gyötrellem között ehette, hogy lelkében mindig keserűséget érzett azért, mert a tanítói pálya nem biztosította számára a megélhetést. De az is bizonyos, hogy azok a tanítói órák, azok a gyötrelmes napok és azok a keserű évek nem veszték el nyomtalanul lelkéből, mert a küzdelem mégis megedzette erejét, a szenvedés megszilárdította jellemét, a tapasztalatok pedig, melyeket tanítói pályája alatt úgy a gyermekvilágban, mint a néppel való érintkezésben szerzett, annyira maradandók voltak, hogy azok bámulatos megfigyelésén megsűrödve, későbbi írói működésének valóságos kincseshányái lettek.

Gárdonyi tanítóképzőintézeti tanulmányait elvégezve, tanítói pályáját, mint kántortanítósegéd kezdte meg Somogy vármegye Karád községében s itt 1881 október 1-től 1882 aug. 14-ig tanított. Aztán a Karádnál nagyobb lakosságú Devecser községben volt tanító 1882 szept. 1-től 1884 január 5-ig. Majd Sárvár községben, mint a róm. kath. iskolaszék megválasztott segédtanítója, végül pedig a dabronyi róm. kath. iskolában tanított 1884. október 1-től 1885. aug. 5-ig. Mindezekből

kitetszőleg Gárdonyi mindössze csak négy évet töltött tanítói pályán. De ez a négy évi működése alapján is megrajzolhatjuk tanítói egyéniségét.

Még be sem töltötte 18-ik életévét, már mint kántortanítósegéd működik Karádon. Nem visz mágával egyebet, mint lelki kincseket. Még a tanítói oklevelét sem, mert az a Rendtartás szerint csakis 18-ik évének betöltése után volt kiadható. Szellemi kincsei pedig ezek voltak: a szeretet érzete, melyből a természet iránt való szeretete is fakadt; nem annyira a könyvek, mint inkább a szemléltetés és a verselés útján való tanítás és a példaadás.

Hogy mennyire tisztában volt azzal, mikép csak szerető bánásmóddal lehet a tanítás terén sikereket elérni, azt éppen ő maga érzi legjobban, mikor azt tanácsolja *Fűzfalevél, Nyárfalevél* című költeményfüzetében (Budapest, 1904, 126. oldal) a kezdő tanítónak:

Kezdő tanítónak.

Mikor először lépsz az iskolába,
legyen arcodon Jézus nyájassága:
Szólítsd köréd a kis gyermekeket,
és simogasd meg kezeckéjüket.

S ha látsz közöttük rútat, rongyosat,
gyermeki arccal búbánatosat,
ismerd meg benn' a korán szenvedőt
s öleld magadhoz és csókold meg öl.

A természet szeretetére igyekezett mindenkor ránevelni tanítványait. Erre vall az a többször előttem hangoztatott kijelentése, hogy teljesen érthetetlen előtte kis gyermekekkel folyton az iskolában való tanítás. Szerinte a téli, a hűvösebb és esős napok kivételével kellemesebb volna a tanítás a szabadban, mert amellet, hogy ez egészségesebb a szervezetre, egyúttal jobban és könnyebben lehet megfigyelni a természet jelenségeit is. Megerősíti ezt a véleményét az a feljegyzése is, melyet *Pedagógiai ceruzajegyzetek* címen az író hagyatékában talált írásokból *A Nép* 1923 dec. 25-iki számában ilykép közölte: „A régi időben a gályarabokat láncolták a padokhoz. Ma a gyermekeinket láncoljuk. Tanítók! Oldozzátok el őket legalább akkor, mikor alkalmas az idő rá, s nem szükséges padban ülniök. Miért ne lehessen a vallástant, fejbeli számolást, történelmet, éneklést az iskola kertjében tanítani? Csak egy kis gyepes hely kell az iskola udvarán meg egy kis okosság”.

Aztán meg azt is vélte, hogy szabadban eredményesebb a játszva tanítás, mert zsenge korunkban mindent csak játszva taníthatunk. Azt hiszem, ez a tanítási mód volt tanítási sikerének egyik titka, mert így tanítva, tekintélye sérelme nélkül mindig hozzá tudott férközni az ártatlan gyermeki lélekhez s mikor nehéz volt az alapismertek tanítása, akkor vagy a szemléltetés vagy a

versben való feleltetés régen bevált módszerének segédeszközét vette igénybe. Azt pedig, hogy a szemléltetve tanítás mennyire megkönnyíti a tanulást, így írja le: „Az az ábécé rettentő nehéz tudomány volt a kis Ferkó előtt; egyre kérte a nevelő urat. tanítsa meg azokat a betűket beszélni, milyen könnyű lesz majd az olvasás, ha minden betű elkiáltja a maga nevét s neki majd csak az ujját kell vezetni, hogy a sorok maguk olvassanak”. A versben való tanítgatásban pedig jókor felismerte a ritmusérzék kifejlesztésének szükségességét. Tudta azt nagyon jól, hogy azok az ütemes lengések úgy beszállásolják magukat a lelkekbe, hogy ott örökös lakásra találnak. Legszebben világítja meg a ritmusérzék jelentőségét Cserei József elhunyt tanárom: „Gyermeknyomok a lélekben” című füzetének (Léva, 1895.) 6-ik lapján, midőn így szól: „Így tanulhatta az ógörög pástorfiú is az isteni harmóniát, mikor nyája mellett a tenger sziklapartján ült és tekintetével a végtelenbe elmerülve egy sejtelmes világnak érezte dalmát lelkében, valahányszor a hullámok törvényszerű csapkodásának zenéjét (rhythmos) hallotta az alatta elnyúló kőpartok falain. A nagy természetvel való titkos beszélgetés gazdag tőkére nevelte fel a görög nemzetnek szellemi képességeit: kincseiből a biblián kívül legtöbbet hagyott örökségként az emberi nemre:.

További titka sikeres tanításának az is, hogy nem annyira a tömeg-, mint inkább az egyéni tanításnak volt híve. Ezért mondja ugyancsak hátrahagyott pedagógiai feljegyzéseiben: (L. A Nép i. h.) „Az iskola is kertészet. S a miniszteri tantervráparancsol a kertészekre, hogy minden növény-nyel egyformán bánjanak. A kertésznek van annyi esze, hogy a diófát nem drótozza falra és a barackot nem nyesi gúlaalakúra. Minden növényt öntöz, gondoz, de egyet sem a karaktere ellenére.

Végül Gárdonyi a tanítás sikere szempontjából azt vallotta, hogy a tanítónak mindenkor példakép kell állnia növendékei előtt. Ezt ugyancsak hátrahagyott pedagógiai feljegyzéseiben így jellemezte: „Az előzékenység, illedelem, jóság tanítása az iskolában. Nincs felvéve a tantervbe, könyv sincs reá. Pedig az életben mindez jobban kell, mint a többi tudományok”. Mindezeket azonban nem tudta volna tanítani az iskolában, ha az előzékenységben, az Hiedelemben és a jóságban maga is mintaképül nem állott volna tanítványai előtt.

Mindezekből megállapítható az, hogy Gárdonyi a vele hozott kincsekkel jól sáfárkodott. Ezt bizonyítja az is, hogy tanítási elvei oly nevelő hatással voltak tanítványaira, hogy azok sorában van olyan is, aki miniszteri székben ül s több olyan, aki még most sem tudja elfelejteni, hogy az elemi

iskolai oktatásból a maradandó alapismereteket tőle szerezte.

Hogy mindezek mellett Gárdonyinak tanítói működése alig egy fél század múltán feledésbe merült, annak két oka van. Az egyik az, hogy mint tanító az apjától örökölt Ziegler *néven* volt ismeretes, a másik az, hogy oly jelentéktelen községekben tanított, hogy a legjelentékenyebb tanítási sikerek mellett is országos hírnévre már fiatal kora miatt sem emelkedhetett.

Éppen 22 éves korában örökre elhagyta a tanítói pályát. Azért, mert belátta, hogy, minden igyekezete mellett, ezen a pályán sohasem fog boldogulni, mert sohasem fog még ahhoz a kis jövedelemhez sem jutni, melyből a legszerényebben is megélhessen. Belátta, hogy e pálya nem termel számára babért, de még babot sem, amint ezt így írja meg szellemesen „Helyzetünk a társadalomban” című cikkében (L. *Tanítóbarát* I. évf. 5. sz.): „Midőn a képzőintézetnek hátat fordítunk, keblünk ezer reménnyel van tele. Hogyne ! Hiszen előttünk az élet. előttünk a munkatér, hol vár ránk a sok babér. Az ám! eleinte az egészszet várjuk, utóbb az első három betűjét is megköszönjük nagy alázatosan”.

Mínthogy tehát a tanítói pálya nem biztosította neki még a megélhetést sem. sőt azt sem remélhette, hogy ezen pályán emelkedni fog, szí-

vében a keserűség érzetével otthagyta a tanító-ságot annak tudatával azonban, hogy azért mégis ezen a göröngyös pályán is hazáját szolgálta, mert rá is illettek Silvio Pellieo azon szavai, hogy „a jó hazafi tehetsége szerint megtesz mindent, ami hazája javát előmozdíthatja.”

De azért, mert a tanítói pályáját otthagyta, ezt követő írói munkássága alatt sem halványultak el emlékezetéből a tanítói élet napjai, mert alig írt olyan munkát, melyben a tanító vagy tanítvány ne szerepelne. Legszebben igazolja ezt *Az én falum. Egy falusi tanító feljegyzései* című két-kötetes novellagyűjteménye.

Ebben a művében gyakran élénk tűnik az a lelkes szeretet, mely lelkéből a tanítványokra kisugárzik. Avagy nem szeretet-e az, mikor szíves-ségből befogad 5—6 éves gyermekeket is iskolájába amiatt, mert némelyik szülő szereti korábban beadni gyermekét, semminthogy a törvény kötelezné s ezeket a padlón az asztala mellett helyezi el. Így befogadja Harmacinénak, egy fiatal gazda feleségének, a korán hervadt arcú, fekete-szemű asszonynak alig múlt ötesztendős fiát is, azért, mert ez az asszony mindig szomorú. Szeretetére vall az is, mikor a kis Rozit az anyja ölbe hozza először az iskolába s mikor leállítja a földre, a gyermekcsoport, nyakát nyújtogatva neveti. Ekkor a tanuló ölébe vonva a kis szöszke

leányt s „miért félsz te Rozika, látod a többi pajtásod, milyen vidám” —szavakkal vigasztalva, Jóska gyerek mellé helyezi s int az anyjának, hogy most már menjen el s az el is surran. Nem szeretet-e az is, hogy mikor április elején (t. i. faluhelyeken tavasszal a mezei munka miatt) egyszerre tíz gyerek is elmarad az iskolából, kilenc gyerekért elküld, a kis Tabi Jóskaért pedig maga megy el az anyjához, hogy kéréseire az anyja a legelőről a libák mellől visszahozza a fiát az iskolába. Szeretet él lelkében akkor is, mikor a kis beteg Kovács Rozit, a részeges Alsó-Kovács leánykáját meglátogatja, így szólva hozzá: Ha én beteg leszek, eljössz-e te is, meglátogatod-e a tanítót? Mire a beteg szeme behunyásával jelzi: hogy meg. Majd így vigasztalja: „A te tanítód mindig szeret téged”. Szeretet árad ki lelkéből akkor is, mikor a zsebébe tett ábécés könyvvel kolduló, vak nagyapját vezető Ábris gyermek mellé leül az árnyékba és tanítja a gyermeket így: „Olvass, Ábris fiam!” És a gyerek a k-nál a betűket egy fűszállal mutatva így olvassa: k, ok, sok, mák, pék, köz, köd, eke, kár. Erre a vak öreg, halkán és áhítattal motyogja az unokája után, mák, pék, köd, eke, kár. De szeretet az is, mikor a kis pillangóról, a mezőn pitypangok, temondádfüvek, harangvirágok és kikericsok között ülő libapásztor, Bozóki Ilonka jut az eszébe, az ő kis kékszemű,

kéruhájú tanítványa, aki észreveszi csöndesen ott álló tanítóját, felugrik és hozzá fut: „Tudok mindent, – szolt a kezét megfogva -, kérdezen”. „Hát mondd meg, miért teremtett téged az? Úristen?” És a kisleány az iskolás éneklő hangon felelte: „Azért, hogy őt szeressem, neki szolgáljak és üdvözüljek”. A kisleány szemei szinte könnybe lábadtak a boldogságtól, hogy felelni tudott tanítójának.

Végül szeretet az is, amit Bogár Miskáról (Egy falusi tanító feljegyzéseiből, a Gárdonyi hagyatékában megtalált kiadatlan művek között. Megjelent a A Nép 1923 dec. 25-iki számában) olvasunk: „Eszembe jut szegény kis Bogár Miska. Mindjárt az első nap, mikor az iskolába beléptem, az volt az első dolgom, hogy kiválogassam a gyerekek közül azokat, akik hiányosan részesültek a szappan áldásaiban. Menjetek haza, mondjátok meg anyátoknak, hogy mosdatlan gyerek nem léphet be. Félóra múlva itt legyetek! Miska is köztük volt. A képét csak megmosták otthon, de a keze, lába. Visszatér csakúgy. Még nem vagy tiszta. Mars vissza! Bandukol szomorún. Ismét visszatér. Néz rám aggodalommal. Csak olyan. Hiszen még mindig nem vagy tiszta. Sírva fakad. Nem megy le mester uram! Hát aztán hagytam. Ránéztem olykor és elmosolyodtam magamban. Pizkos szegény, de azért szeretem”.

Azt is említettük, hogy Gárdonyinál a szeretet érzetéből fakadt a természet iránt való szeretete is. Ezen írásaiban úgy ír, mint aki „az ég alatt, a föld színén” nevedezett fel. *Az én falum-nak Este* című darabjában a csillagos eget, mint a legfenségesebb látványt, az Isten ereje kitárt világának nevezi. Tudós emberek abroszt rajzoltak róla s azt mondták, ennek a csillagnak ez meg ez a neve. Bánja is az a csillag, akár Jupiternek, akár Plútónak hívják ideleenn. Hallgat és ragyog és titok marad. Az ég milliárd meg milliárd csillagokkal van tele. Kinek az országa ez a sok világ?...

A növények szeretetét *A kék pillé-ben* örökíti meg, mikor elmélázva nézi az ajtaja elé ereszkedő diófa lombfüggönyén át a kertjét. „Micsoda sokadalma ez itt az életnek! Nincs a földön egy tenyéri térség, amelyen valami növény meg ne vetette volna a lábát. Ezernyi ezer rejtelmes élet emeli itt az ég felé a lombjait, meg a virágait, táplálkoznak a földből, isszák a harmatot, várják a napot reggel, az éjjeli árnyékot este. Az ágak meg a levelek érintik, takarják, nézik egymást. A virágok ide-oda fordítják a fejüket, hajladoznak, mint a susogó leányok.” Ezt a növények iránt való szeretetét beleheli növendékei szívébe is, mikor a *Tulipán-ban* a nyolcéves második osztályba járó Eszter leánytól azt kérdezi: „No, mi

ez tisztet? Ismered-e?” „Tulipán” – feleli mosolyogva. És a tekintete gyönyörűségbe merülten áll a virágon. „Szereted ezt a virágot?” „Szeretem.” „Hát csókold meg szépen!” Természetesenek találta az engedelmemet. Hiszen mindennapi valami, hogy a kis leányok a tavasz kinyiltával bokrétát hoznak az iskolába és csókolgatják, meg egymással is csókolatják. És a leány odament az ablakhoz, lábujjhegyre állt és a szemét félig lehunyva, csókot lehelt a tulipánra.”

De szereti a madarakat is. Az *Isten veled, gólya madár-ban* a távozó gólyákról és fecskéről írja, hogy furcsa két madárfaj ez, hogy tavasszal mindig idejönnek a másik világrészből, ősszel meg mindig visszatérnek a másik világ-részbe. De ott nem házasodnak, nem raknak fészket és nem költenek, csak itt nálunk. Melyik hát az igazi hazájok? A mi magyar hazánk.

Általán szeretettel van az állatvilág iránt. Azt írja, hogy „Engem az állati ösztönről írt tudományok nem elégítenek ki. Én azt gondolom, hogy a tyúkok is beszélgetnek. Amint kapirgálnak a kertek alján, hallani vélem a beszélgetésüket: Hogy vagy tyúkanyó? Lesznek-e a tavaszon csirkéid? Még nem tudom. Tavaly szerencsétlen voltam. Egyet a héja vitt el, hármat a macska, egyet elvesztettem, kettő a vízbe fulladt. Sok szomorúság ez egy anyának. Sok. Sok.

De azt is említettük, hogy a verselés és a szemléltetés útján való tanításnak volt híve. A *Gólyák, méhek, kis libák-ban* örvend a gyermekeknek, mikor a gólya érkezétre lenn az udvaron féllábon táncolva ezt éneklük:

„Gólya, gólya, gerice !
Mitől veres a lábad?
Török gyermek megvágta
Magyar gyermek gyógyítja.”

De örvend akkor is, mikor a libák mellett heverésző Tabi Jóska, meg a kis Vas Rozi a mellettük a messzeségbe elkeringélt cserebogár után vékony hangon így kezd nótázni:

„Zápoj esső, siijű esső, huj a mados edetbű.
Boldogtajan cat én vadot ededí.”

Igen szerette a gyermekeket, ha verseltek, mert nem akarta őket némaságra kárhoztatni. Vélte, hadd játsszék a gyermek úgy a hangokkal, mint a patak a kavicsaival.

Végül a példaadást a maga részéről szintén a sikeres tanítás egyik feltételének ítélte. A rendet, a tisztaságot, a csendet, a fegyelmet megköveteli iskolájában. Ezért írja *A gyerekek-ben*: „A többi gyerek pogányul megmosakodottan ül a padokban. A tarisznyák is fehérek. Az iskolát almaillat tölti be”.

„Nem én vagyok félelmes -- mondja egyik gyereknek. Maga a hely félelmes: az öreg gyerekek bizonyos jelentőséggel emlegetik s a kicsinyek hallják a beszédet és Isten tudja, mit képzelnek el a maguk kis eszével. Az *ábécé*, az *irka*, a *tábla*, a *katekizmus*, a *feladat*, mindez rejtelmes értelmű szó s mind innen való.” Majd ezt írja: „A legjobb tanulóm a feketeszemű, feketehajú Istenes fiú itt van már. Méltóságos komolysággal ül az első pad első helyén. Ez az ő helye már három év óta. Ha ő hiányzik, akkor se merné elfoglalni senki. Innen őrzí, mint valami generális az egész iskolát. Az én bejövetelemig a rend, meg a csend ura; ő a krétának meg az iskolai szappannak felelős öre, a fűtés intézője, főspongyanedvesítő, padlótisztasági biztos és aprópör intéző. Télen ő van itt legelsőnek s ő megy el legutolsónak. Míg én bent nem vagyok, csak susogva szabad beszélni. A padokon mászkálni, birkózni vagy verekedni az ő jelenlétében lehetetlen. Nem sokkal kevesebb tekintély a Pál gyerek se. Ő a középtájon ül, hogy mindenki közelérhesse. Mert ő a fő-ceruzafaragó, táblaigazító, lúdtollmetszú s ezenkívül a bodzafapuskának, bűgónak, fakalamárisnak a mestere. A könyvekre, meg az irkákra nem írja más a neveket, mint ő”.

De a fegyelemtartásról sem feledkezik meg. Így olvassuk a *Hópehely-hen* a kis Kovács Rozi

esetét, ki a padban mellette illő új szomszédjának a fülébe sugdos s nevetgél vele, miért is szóbeli intésben részesül s mikor másodszer okot ad a megrovásra, akkor az a büntetése, hogy tanítás után az iskolában marad s miután itt a tanító előtt beismeri, hogy nem volt jó, azt az ítéletet hirdeti ki előtte tanítója: „Holnaptól kezdve mást ültetek helyedre. Mást. Mert én téged nem szeretlek!” Ez a szó ügy megcsapta őt, mintha csak vasvesszővel sújtott volna rája. De olvassuk a *Büntárgyalás-ban* azt, az esetet is, mikor éppen a tanítónak az iskolába belépésekor egy tintás üveg felborulása miatt Marci képen teremti Jancsit, miért is mindkettőnek a tanítás utáni időben meg kell jelennie a tanító előtt, kinek szívhez szóló hangjára Marci megbánja, hogy megütötte Jancsit és kiengesztelésül megcsókolja Jancsi oda fordított arca jobb felét.

Íme a szeretet, a szemlélő megfigyelés és példaadás, melyek tanítói munkásságába bekapcsolódtak, későbbi írói pályája folyamán is mily szépen kidomborodnak, becsüljük meg tehát benne a tanítót is.

Gárdonyi ott pihen már az egri várfok magános sírjában. Ha az a vágya nem is teljesült, hogy tavasszal haljon meg, mert egy hűvös őszi napon temették el Egerben, akadnak bizonyára, kik a tanítóban gyökerezett nagy költő iránti há-

lából megteszik legalább azt a kívánságát, melynek teljesítései így kéri alábbi versében:

„Ó csak mégegyszer jöjj ci szép tavasz,
te enyhe napfény, zöldelő fűszál!
Ó csak még egyszer lássak ibolyát,,
s hulljon arcomba meleg napsugár.
Hadd haljak meg egy tavaszi napon.
s a szívemre tegyetek ibolyái.
Mindegy, ha én már azt nem is tudom,
csak tegyetek szívemre ibolyát !

(Füzfalevél, Nyárfalevél. Költemények. Írta Gárdonyi Géza, Bpesr, 1904. *December 1897* című költeményének végsorai.)

Gárdonyi tanítói munkásságának ismertetését kiegészítőleg megemlékezünk a *tanítói cikkeiről is*.

Ismeretes, hogy Gárdonyi mint tanító kezdte meg pályáját. Ezt a pályát azonban négy évi működés után, 22 éves korában elhagyta. 1885-ben hírlapíró lett Győrben, de a hírlapírás mellett pedagógiai dolgozatokat is írt, nagyrészt még Ziegler családi néven. Ezen cikkei legtöbbszörben pedagógiai kérdéseket vet fel és tart felszínen, majd a tanítói pályán észlelt hiányokra hívja fel az országos figyelmet.

Ezek a cikkek nem nagyjelentőségűek, de érdekesek, mert egyfelől bevilágítanak az akkori idők tanügyi állapotaiba, másfelől azt mutatják, hogy már akkor is jelét adta írói készségének és képességének,

Még Győrbe költözése előtt írta első tanügyi cikkét 1885-ben a *Néptanítók Lapja*-ba, ily címen: „Hogyan tehetünk szert egy kis mellékjövedelemre? Felszólítás a selyemtenyésztés érdekében”. Ebben azt írja: „Megkértem egy kurta levélben azt a jó Bezerédy urat, küldene nekem egy pár hatos árát annak a selyemcsináló bogárnak a magvából, hadd tegyek én is próbát vele, hátha hoz egy kis pipára valót azokra a meleg napokra, mikor a tanítóknak alig van hivatalos dolguk. Visszaír nekem Szegszárdról az igen becsülendő úriember, hogy küld ingyen is petéket, amennyi szükséges. Mikor a szederfa levelei kibújtak, hozzáfogtam a tenyésztéshez. Az iskolásgyermekek annyi szederfalevelet hordtak össze, hogy a tehenem is csepp híja, hogy be nem gubózta magát. Nekem pedig más dolgom nem volt, minthogy napjában négyszer vagy ötször meg-ettem a hernyókat. Alig öt hét múlva két nagy kosár gubót tettem a postára, melyből szép pénzt kaptam. (Hogy mennyit, azt a kíváncsiak megkérdezhetik, de ki nem írom, mert vagy kevesellenék s inkább elhasalnának a hús alatt, vagy sokallanának s rámfognák, hogy elvettem a sulykot.) Később így folytatja: „Azt mondja egyik tisztelt társam, hogy ő most kísérletet tesz tíz gramm petével, de iskolájában olyan átkozott szagot csinálnak a „kukacok”, hogy mikor kijön a szabad levegőre, hát kitátja a száját, mint a harcsa és úgy

kapkod tíz percig a levegő után. Nem resteltem, elmenni hozzá még aznap, csak azért, hogy megmutassam neki, hogy a hascsikarásba (kolerába) esett hernyók mily iszonyú számban henteregnek jobbra-balra étvágytalanul. Belátta, hogy gondatlansága volt a bűz oka, de a beteg hernyókat még sem volt hajlandó eldobálni. „Sz' akkor nem marad belőlük fele sem meg”, monda kedvetlenül. „Hja, barátom — felelem — ezeknek nem csinált Seidlitz étvágygerjesztő porokat s ha el nem dobálsz őket, kóros lesz valamennyi”. Majd így végzi: „Melegen ajánlom kedves tanítótársaimnak a selyemtenyésztés megkísérlését, mely lehet, hogy első esztendőben részint gyakorlathíány, részint a szükséges eszközök hiánya miatt valami sokat nem fog fog jövedelmezni, de annyit bizonyosan, hogy a ráfordított fáradság meg lesz hálálva. Később pedig, ha a hely és alkalom nem képeznek akadályt, 150—200 forintot, sőt többet is kereshetünk rövid öt hét alatt”.

Ugyancsak 1885-ben *s ugyancsak a Néptanítók Lapja-ban* „Tanítási mutatóványok” cím alatt arra a nagyon elterjedt szokásra hívta fel a figyelmet, hogy tanítói pályázatok alkalmával a tanítói tekintélyt Jealózó próbaelőadások tartatnak a konkurensekkel. „Leírom annak a fellépését, aki a tekintetes (gatyás) iskolaszék és a hitközség egyéb jelenlevő tagjai előtt utolsó volt a próbaelőadás tartá-

sában: Öreg ember volt már. Egykedvűen simította félre a bajuszát, midőn az elnök a nyelvtanból kérte, hogy tanítson valamit. Szent Isten, micsoda nyelvtani előadás volt az! Kimondta kereken, hogy csak a magyar nyelv a nyelv, a többi zagyalék, egymást sem értik rajt' a beszélők. Szidta a németet és törököt, hogy micsoda „ronda” nyelvük van. Ő már hallott ezeken a nyelveken beszélni, mikor 48-ban a rácsokat kergette, de oly csúnyán „vartyogtak, mint a békák”. Franciául is hallott beszélni, „ti is hallhattok francia szavakat, kedves gyermekeim — folytató — kérdezzétek csak a kis malacokat: kell-e kukorica? minden gondolkozás nélkül ráfelelik: oui! oui! oui! ez pedig franciául van, annyit tesz, hogy: igenis, kérem átosan”. A bölcs iskolaszék nagyokat röhögött, a többiek pedig összebólogattak, hogy „e mán oszténg tanéttás”. „Meg is választották”.

Majd rátér arra, hogy sohasem tetszés szerint választott tárgy tanításéira kérik fel a pályázót, hanem elég helytelenül, kitűzik őket maguk, ott helyben. De még azt sem tartja egészen helyesnek, mikor a tanító maga választhatja az előadandó tárgyat s esetet ezt az így világítja meg: „Egy jó barátom nemrégiben egy fejmegyei falusi tanítói állásra pályázott. A nép és iskolaszék előtt a szarvasmarháról tartott előadást. (Gondolta: ahhoz ért a nép a legtöbbet, talán érdekl.) Elmondta

szépen, milyen hasznos, hány foga van, mikor tejel, mikor borjazik s lerajzolta nekik a marhagyomor működését a táblára. Nem annyira az előadásért, mint inkább a kilátásba helyezett hat akó bor reményében megválasztották. Volt néhány ellensége, akik vagy egyik, vagy másik sógorral haragban lévén, egy párton nem lehettek. Ezek már másnap este így köszöntettek az új tanító híveinek: (persze vasvillahosszon kívül.) No Petykó, hány rittyje van a pacónak! (Hány rétege van a pacalnak.) Parasztnak nagyon tetszik az ilyen. Három nap múlva több betörött fej volt a faluban, mint egészséges: egy hét múlva pedig nótát is csináltak rá. „Szegény barátom nem merte elfoglalni állását.”

Kiegészítésül itt érdemesnek tartom fölemlíteni, hogy Gárdonyi a selyemtenyésztésről szóló cikkét így végzi: „A selyemtenyésztésen kívül még sok olyan foglalkozásra tehet szert a tanító, melyek hivatalos idejét nem rabolják s jövedelmét kövéritik, de ezekről a tekintetes szerkesztő úr szíves engedelmevel majd máskor fogok valamit írni”. Tanítási mutatókat tárgyaló közleményét pedig így fejezi be: „Ajánlom, hogy ezen lap t. olvasói közül azok, kik ilyen eseteknél szereplő vezérférfiakkal közelebbi összeköttetésben állanak, fejtsék ki előttük ezen próbák jogtalan, célszerűtlen és

lealázó voltát s igyekezzenek lebeszélni őket szándékukról”.

Azt hiszem, nem tévedek, ha ezen idézett vég-sorokból megállapítom azt, hogy tulajdonkép ez a két cikk lehetett kiindulási pontja annak, hogy Gárdonyi aztán három éven át egy pedagógiai havi közlöny és naptár szerkesztésére és kiadására vállalkozott. Ismerve az érzékenységig menő ön-érzetét, azt vélem, hogy a közlöny- és naptár-szerkesztésre azért adta rá a fejét, mert a *Néptanítók Lapjában*, az ország akkor legnagyobb tanügyi lapjában Ziegler tanítói nevével nem tudta elérni azt, hogy szavának olyan súlya legyen, minőt ő ilyen irányú cikkeitől remélt.

Ezen két cikk előfutára volt annak a szélesebb-körű pedagógiai munkásságnak, melyet a következő 1886. évben megkezdett Győrben, hol is Ziegler Géza néven a *Tanítóbarát* pedagógiai havi közlönnyt és ennek mintegy kiegészítőjeként a *Néptanítók Naptárát* is 1886—1888-ig terjedő három éven át szerkesztette és kiadta.

A *Tanítóbarát* első számának a kibocsátásakor a szerkesztő így jellemezte a lap célját és irányát: „Künn voltam a falun. Mint tanító a kerületbeli, később a vidéki tanítósággal ismerkedtem meg. Hát bizony én igen szomorúnak találtam a néptanítók és a tanügy állapotát, Sokat töprengtem, miként lehetne csak némileg is orvosolni a bajokat.

Szükségünk volt tehát egy lapra, mely a tanító-sággal, a néptanítók érdekeivel szorosabban foglalkozzék. A *Tanítóbarát* egyenest célul tűzte ki a tanítók társadalmi helyzetének javításán munkálkodni, szellemi emelkedésükben segédkezet nyújtani, anyagi gyarapodásukat jó tanácsokkal, vagy ha szükséges, a lapban való felszólalásokkal előmozdítani. Aki ezen lápot pártolja, önmagát pártolja”.

A *Tanítóbarát* és a *Néptanítók Naptára* mindhárom évfolyamának több számában Ziegler vagy Gárdonyi név alatt írt tanügyi cikkeket. Ezenkívül közölt a tanítói életből adomákat, majd a lapnak csaknem valamennyi számában egy rovatot ily címmel: „A lapban előforduló idegen szavak jelentése”. Néha egy-egy nevezetesebb pedagógus arcképét is közölte, végül zenemelléleteket is, melyekből Gárdonyitól egy „Karácsonyi ének orgonára” címén jelent meg. Mindezek felül ugyancsak a tanítói világból néhány kisebb elbeszélés vagy humoreszk is volt olvasható.

A tanítói világból közölt adomák közül itt hármat említek fel:

„Mikor jöttek be először a törökök hazánkba? — Kérem tanító úr, én akkor beteg voltam”.

„Úgy-e kedves tanító úr, nehéz feje van a fiamnak? — Neki könnyű, hanem nekem nehéz.”

„Mondj egy egyszerű mondatot! — A csizma fényes. — Bővítsd ki! — A csizmában sámfa van”.

Arra nézve pedig, hogy az idegen szavak magyar jelentőségét miképen közölte olvasóival. íme néhány példa:

Intelligens, lat. — értelmes. *Missio*, lat. .... küldetés, kötelesség. *Pavillon* (pavijon), fr. — sátoralakú épület, melléképület, így nevezik a kiállítási épületeket. *Praxis*, gör. — gyakorlat, tapasztalás. *Dekorálva*, lat. = földíszítve. *Reputatio*, lat. = tekintély, becsület. *Niveau* (nivo), fr. — színvonal. *Ex professo* lat. — tanulmány alapján. *Laikus*, lat. = hozzá nem értő. *Monopólium*, gör. = egyed-árúság, valami haszon egyedüli élvezése.

Gárdonyinak ezen pedagógiai munkássága értékesebb, mint első pillanatra látszik, mert köztudomású, hogy egész haláláig azon fáradozott, hogy egy, a magyar nyelvet idegen szavaktól megtisztító szótárt készítsen, melyhez az anyagot több évtizeden keresztül gyűjtötte. Ezt a munkáját Anti-barbarizmus címen szándékozott kiadni.

Pedagógiai szempontból a közlemények, különösképpen a programjához képest, két csoportba oszthatók. Az első csoportba azok a cikkek sorozhatók, melyeket mint iránycikkeket írt s amelyek a tanítók szellemi emelkedésének irányítását, mélyítését célozták. A második csoportba pedig azok, amelyekben ugyancsak a programukhoz képest a tanítók társadalmi helyzetének javítása szempontjából a tanítói állás tekintélyének tiszteletbentar-

tusára, a fafusi (állítók nyomorúságos fizetési helyzetének tarthatatlanságára mutatott rá. különösen sürgetve a községi tanítói fizetéseknek is nem a nép, hanem az adóhivatalok útján való kiszolgáltatását.

Első íránycikkének címe: Hogyan műveljük magunkat? Ebben így elmélkedik: „Senki sem kételkedik azon, hogy a néptanítónak, mint a művelődés első tényezőjének, már mint ilyennek is, szüksége van arra, hogy önmagát művelje. De nemcsak, mint hivatalnoknak, hanem mint magánembernek is elkerülhetetlen dolga az, mert igaz Trefortnak az a mondása, hogy: „A jó tanító maga emeli társadalmi állását”. Elsősorban tehát önmagunkat kell képeznünk, művelődnünk, haladnunk kell a folyton haladó korrallal. Az önképzés egyik főakadálya az, hogy némelyik ember nem szoktatta magát a komoly dolgok elolvasásához s így értelme nehezen emészt. Ennek okai legtöbb esetben a különféle rémregények, melyek izgató voltuknál fogva gyors olvasásra, a kevésbbé érdekes részek átugrására ragadták az illetőt. A lélek el lett kényeztetve, csak a rendkívüli érdekelte, a többire nem terjeszté ki figyelmét. Sokan abban a téves véleményben leledzenek, hogy ki mennél több regényt átolvasott, annál műveltebb. Pedig hát ez óriási csalódás. A sok regényolvasásnak csak egy eredménye lehet: a beteges kép-

zelődés. És ez iszonyú nyavalya, kérem”. Majd így folytatja: „Hogyan szoktassuk magunkat a komoly, a lelket művelő olvasmányokhoz? Lassankint, türelemmel. Olvassunk keveset, csak annyit, amennyit értelmünk elbír. Amit olvastunk, azt igyekezzünk emlékezetünkben megtartani. Igen ám ! — sóhajt föl egyik olvasóm, de nekem átkozott rossz az emlékezőtehetségem. Kedves barátom, hiszen azon nagyon könnyű segíteni. Fogjon egy tollat és jegyezze fel, amit nem akar elfelejteni. Lassankint egész egy szellemi gránáriumra tesz szert és szellőztesse meg egy kissé, mindig talál gyönyörűséget benne. Egy ilyen könyv valóságos bölcsesség köve, valóságos szellemi kincstár. Olvassunk tehát. Megnevezek néhány szép könyvet. Ott van Lubrich Neveléstudománya. Gyönyörű eszmék vannak benne. Egy óriási füzér, pedagógiai gyöngyszemekből. De nemcsak a pedagógiával, hanem ezzel kapcsolatban az életfilozófiával is foglalkozik. „Fájdalom, mi anyagi körülményeink által csak azon művekre vagyunk szorítva, melyeket kölcsönkép megkaphatunk. Olvassunk tehát, de csak komoly munkákat és ha lehet olyan szerzőktől, kiknek léleknemesítő, jó célú munkáik vannak. Ilyenek a klasszikus írók, ilyenek az újabb irodalom jelesei. Ilyen munka a könyvek könyve: a biblia, melynek olvasása tökéletesíti a lelket, nemesíti a szívet, elűzi a gondokat, lecsillapítja

a kedélyt s az embert-önmagá fölé emeli.” Cik-két azzal végzi: „Műveljük hát magunkat, hiszen mi vagyunk a művelődés első bajnokai. Szerez-zünk ismereteket, hogy adhassunk s hogy önkép-zésünk által magunkat és a tanítói kar tekintélyét emeljük”.

A legnagyobb tövis című iránycikkét Hugó Viktor ezen mondatával kezdi: „Az állam két első hivatalnoka a bába és az iskolamester”. És ez igen természetes. Mert az első a jövő nem-zedéket segíti a világra, a második pedig azon munkálkodik, hogy ez a világra segített nemzedék emberileg tudjon élni a világon. A civilizáció első szolgája nem sokat érintkezik az állam és egyház főbb hivatalnokaival, de annál többet a szülőkkel. És innen várja fáradzásainak méltánylását. S mégis a szülők nagy része ahelyett, hogy hálával viseltetnék a fáradzásaitok iránt, elégedetlenségét nyilvánítja. Ha gyermeke tompaértelmű, azt mondja: „Nem tehetek róla, hogy olyan szamár a tanítója”. Ha jóeszű, azt mondja: „Ajnye bell okos gyermek az én fiam!” és eszébe sem jut, hogy a tanítóról megemlékezzék, pedig okosságának nyilvánulása csak halovány tüköre a tanító fáradzásainak. Érheti a népnevelés apostolát sok baj és csapás, de ezen tövisek közül egy karcolja legvéresebbre szívét s ez az egy: a hálátlanság. Ez a legnagyobb tövis a tanítói pályán. Ennek a

tövisnek sokszor és sokan éreztük már a szúrását. De ki tehet róla! Tűrjünk. Így végzi: „Ez adjon nekünk erőt a munkálkodásra s ha fáj is a legnagyobb tövis, a hálátlanság érzete, gondoljunk a legnagyobb tanítóra, az isteni Mesterre, kinek egész koszorú jutott a tövisékből”.

A tanítók legnagyobb ellensége című cikkét Izaias ezen szavaival vezeti be: „Ez a nép ajkával tisztel engem, szíve pedig távol vagyontőlem”. S így kezdi: „Már az igaz, hogy nekünk sok ellenségünk van — mondja egynémely tanítótársam. Ellenségünk a társadalom, a törvény, az iskolaszék és leginkább azok, akikkel legtöbb jót teszünk. Minden tanítónak megvannak a maga legnagyobb ellenségei, mi lehet az a legnagyobb ellenség, melyről e cikk szólani fog. Ez a legnagyobb ellenség, a szívetekben van: oda fészkelte magát s innen rontja élteteket és művelődésiek eredményét. Ez a nagy ellenség: a vallástalanság. Nem vagyok pap: nem írok prédikációt. De vájjon csak a papnak kell-e vallásosnak lennie s minden másnak megvetni kell-e a vallást? Sajnos, sokan igennel felelnek e kérdésre, még sajnosabb, hogy a néptanítók között van sok ilyen vallástalan ember”. Aztán Proudhon, — Jean Paul, — Pascalból és a bibliából vett idézetekkel rámutat arra, hogy a „vallásos embert nem bántják úgy a csapások, nem izgatja az elégedetlenség. Van benne sze-

tetet és a szeretet: áldás. A vallástalan ember ennek ellenkezője. Szívében nincs hit és tetteiben mégis vallásosnak kell lennie. Ez a folytonos kép-mutatás iszonyú teher lehet az ilyen tanító lelkén”.

A második csoportba tartozó cikkei közül a néptanítói állás tekintélyének tiszteletbentartása szempontjából elsősorban maga is azt kívánja a „Néptanító és úri osztály” közleményében, mikor a tanítók magaviseletére nézve ad tanácsokat, hogy mindenki tanulja meg, hogy az ember sokszor megbánja, ha beszél, de azt ritkán, ha hallgat. A hallgatás a bölcsesség ábécéjének első betűje. Aki hallgat, figyel, aki figyel, okul s aki okulni tud, annak lábai alatt mindig biztos a talaj.

De azt is tanácsolja, hogy a tanítók legyenek önérzetesek, mert aki ma alázatos, azt lenézik s szolgává teszik. Elmúltak már azok az idők — úgymond — midőn kiszolgált obsitosok, kiérdemelt harangozók, kicsapott diákok s más efféle proletárok szolgáltak a népnevelés ügyének. Ma már csaknem annyi tudományt visz a tanító az iskolába, mint egy pap vagy egy ügyvéd. Nem lehet tehát a mostani tanítókat a régiekkel egy kategóriába sorozni. Az a fő, hogy ne engedjük magunkat lealacsonyítani. Egy másik közleményben az elaggott néptanítók számára országos nyugalomház alapítását indítványozta; majd azt sürgette A tan-
képesítő vizsgálatok című cikkében, hogy a tan-

képesítő vizsgálatokban a néptanítóknak is helyet kell adni.

Szamos közleménye csaknem mindenikében a tanítók javadalmazásának kérdését tárgyalta. Így Helyzetünk a társadalomban című közleményét akként kezdi: „Ráutalva a köznép által nyújtott kenyérre, szenvedve a tömérdek hivatalos fellebbvaló pressiója alatt, lenézve az úgynevezett bonne société által, ez a mi helyzetünk a társadalomban”. Aztán rámutatott arra, hogy a községi tanítók helyzete annyi befolyás alá van szorítva, hogy azáltal meg van nehezítve az önállóságukból való emelkedés. A tanítót a nép „fogadja”, a nép fizeti és az 1876: XVIII-t.-c. alapján ellenőrzi hivatalában. Ennélfogva, mint a vas megyei iskolaszéki elnök is kifejezte: „A tanító a nép szolgája”. S bár ez időben — úgy mond — visszautasítottam e kifejezést, szomorúan kellett tapasztalnom, hogy a köznép szintén így gondolkozik s a „tanító kisebb-nagyobb mértékben függővé van téve a néptől”. Több idevonatkozó példa felsorolása után azt hirdette, hogy mivel a tanítóknak a nép által való fizetése annyi visszaélésre adott már alkalmat: fizesse a nép az adóba a tanítót illető részt s nyerve a tanító az adóhivatalból a fizetését. így megszűnik a népben az a balhit, hogy „ő ad kenyeret a tanítóknak”. Ha az állam fizetné a tanítókat, nem fordulnának elő jövedelemcsontkítások, nem vesződnének a ta-

nítój csip-csup fizetések beszédésévei, nem kel-
lene a tanítónak „kolledálni (mennyire hasonló
ehhez: koldulni), mint ez több helyen szokás. Majd
egy másik közleményében „Miért nem tudunk emel-
kedni?” azt fejtegette, azért, mert a fizetések cse-
kély kivétellel azok, melyek ezelőtt egy félszázad-
dal voltak, de mások a követelések a tanító iránt.
Pedig a tanítótól megkívánják, hogy intelligens
ember legyen, tisztességes ruhában járjon, legyen
jól bebútorozott szobája, zongorája, ha gyermekei
vannak, járassa azokat csinos ruhában, felesége
meg viseljen kalapot. És igazuk van. A tanító
csak nem járhat gatyában? Szobájában csak nem
lehet tulipános láda és tyúkültető, zongora helyett
nem játszhatik nyolckrajcáros bodzafa-furulyán,
gyermekeit nem járathatja egy ingben, mezitláb.
Pedig 300-400 forintból mi tellének egyébre,
kivált mikor a társadalom fenntartja tovább is igé-
nyeit a tanító iránt.

Ez az elégedetlensége a községi tanítói fize-
tések ügyében annyira fokozódik, hogy később
már jóformán mindent csak e kérdés szempont-
jából bírál, még az iskolai takarékpénztárak fel-
állításának kérdését is, kijelentvén, hogy ezek
falun egyáltalában fel nem állíthatók, mert míg
egyfelől vannak olyan községek, hol oly szegény
nép lakik, hogy az egész faluban nem találkozik
egyetlen felesleges krajcár, addig másfelől a pa-

rasztság nem viseltetik mindig bizalommal az oly intézmény iránt, melybe a pénzt kell fektetni.

És hogy a községi tanítói fizetések ügyében álláspontja még szélesebb körökben elterjedhesen, a *Néptanítók Naptára* 1887. évfolyamában versben is ilykép szólalt meg:

Népnevelő vagy. Szent ez a pálya, drága barátom,
S tán veled jár, hogy oly nyomorult rossz a fizetésed.
Mert te apostolutódsz vagy, s vissza a múltba ha nézsz,
Láthatod akkor: szörnyű szegény volt minden apostol.

De még itt sem állott meg. Hogy szavának nagyobb súlya legyen, „Ébredjünk” és „Forduljunk a honatyákhoz” címen is írt e tárgyban cikkeket s ezek kapcsán, majd „Munkára fel” címen közli a felhívást, melyet 1886 augusztus 19-én a fővárosi lapok útján a hazai néptanítósághoz kibocsátottak egy országos tanítói gyűlés összehívása iránt. Ezt a felhívást annak kijelentése mellett pártolta, hogy a gyűlés 1. a községi tanítót anyagi helyzetének megjavításán kívül foglalkozzék azzal is, hogy az iskolaszéknek a tanítóra való felügyeleti és a tanító felett való bíráskodás jogai megszűnjenek. Az iskolaszék csupán az iskola anyagi viszonyainak rendezésével törődjék, főbb kötelességei legyenek *a)* az iskolai taneszközök beszerzése, esetleg újítása; *b)* az iskolai épület és a tanítói lakás gondozása; *c)* a tanulók

iskolalátogatásának előmozdítása. 2. tekintetbe véve, hogy a tanítóképzőintézetek most már négy évfolyamra vannak felosztva, mondassék ki, hogy a tanítói oklevél annyi értékű, mint az érettségi bizonyítvány.

Mindezekből látnivaló, hogy Gárdonyi a pedagógiai irodalom terén is működött. S míg egyfelől a tanítók szellemi művelődésének előmozdítását célzó közleményei nem értéknélküliek, addig másfelől a tanítói tekintély és a tanítói javadalmazás tekintetében programjában felszínre hozott eszmék megvalósításán is fáradozott. Nem von le e fáradozásának értékéből semmit, hogy e programjának megvalósítására sem az akkori idők, sem az ő, akkor is inkább csendes, magába zárkózó egyénisége nem voltak alkalmasak. Hiszen például, hogy mást ne említsek, ő, aki annyira kardoskodott a tanítói illetmények pontos beszolgáltatásán — édesanyja elbeszélése szerint — maga tiltakozott az ellen, hogy a zsákot, a vele lakó édesanyja olyan, a tanítói illetményt búzában beszolgáltatók részére is nyitva tarthassa, kik még nálánál is szegényebbek (levélhordó, favágó) voltak. Aztán meg abban is tévedett, mintha azok az eszmék egyikét nap alatt mind megvalósíthatók lehetek volna, bár abból, amit ő akart vagy remélt, egyet-mást az idő megérlelt. Így pl. a tanítói oklevélnek az érettségi bizonyítvánnyal

egyenértékűnek kijelentése csak nemrégiben vált lehetővé.

Ha már most mindezek után Ziegler (Gárdonyi) Gézának pedagógiai írásait vizsgáljuk, megállapíthatjuk, hogy míg egyfelől az első csoportban ismertetett cikkeit a szemlélő megfigyelés, addig a második csoportban tárgyaltakat az önérzet jellemzi. Oly jellegzetes két vonása ez fiatalkori pedagógiai iratainak, mely későbbi munkáiban is tükröződik.

Pedagógiai irodalmi munkásságát azonban nem kísérte olyan siker, minőt ez irányban háromévi működése után remélt. Ezért elhagyva Győrt, a hírlapírói pályán tovább folytatta útját Szegeden, Aradon, Budapesten. Aztán 1897-ben végleg Egerbe, abba a városba költözött, hol éppen tanítóképzőintézeti tanulmányait végezte.

Petelei István.

A múlt évszázad nyolcvanas éveiben a magyar írók sorában Petelei István neve egyike volt az ismertebbeknek. Nevének népszerűségét főleg annak köszönhetette, hogy a szó szoros értelmében írói egyéniség volt.

Távol a nagy világ zajától, kezdetben Kolozsvárt, később Marosvásárhelyen írta rajzait, elbeszéléseit. Történelmi tanulmányai alapján regényt is írt „Egy asszonyért” címen a Kolozsvár című lapban 1887-ben.

Nemcsak írásaiban, hanem gondolkozásában is hasonlított az orosz nagyírókhoz. Érzelmeiben igazi magyar, eredetére nézve pedig örmény volt. A maroknyi örménységnek abból a fajtájából, mely több jeles íróat ajándékozott a magyar irodalomnak. Örmény jellege külsején is felismerhető volt. Szakállal körített olajbarna arcából keleties színű szempár villogott, magas homlokáról pedig értelmiség sugárzott vissza. Öltözetében és beszédében

mindig volt valamelyes választékosság, mely megkülönböztette író társaitól. Alapjában azonban komoly és kevésbeszédű volt. Mindig átérezte azt, amit mondott és irt s ezért kerülgette a felületeseket és bőbeszédűeket.

Életét és hivatását tisztán irodalmi munkásságnak szentelte. Még az alatt a néhány év alatt is, melyet az egyik kolozsvári politikai napilap szerkesztőségében élt át, a szépirodalomnak hódolt. Különös gondot fordított lapjában a „tárca” vagy „csarnok” részre, melyekben nem egyszer saját rajzainak elbeszéléseinek közlésével emelte lapjának színvonalát.

A politikai, közjogi és közgazdasági kérdések már nem érdekelték. Csak annyiban, amennyiben kizárólag az erdélyi viszonyokat érintették. Jellemzően igazolják ezt 1887. évi április 21-én hozzám intézett sorai, amelyben a többek között ezt írja: „Az erdélyi részek ezer ügye várja, hogy a lapba megbeszéljük, ezer nyomorúsága, hogy irt keressünk reá. Írjon nekem a szemével látott, tapasztalt erdélyrészi dolgokról.

írói pályája alatt aránylag keveset irt s nekem úgy tetszik, nem annyira nehézkesen, mint inkább lassan. De ez mit sem von le értékéből. A milói Vénusznál is nem az a fő, hogy mennyi idő alatt készült, hanem az, hogy az elkészült szobor mara-dandó alkotás.

És hogy kiforrott írói egyéniség lehetett, annak főoka az, hogy sohasem kívánt egyéb lenni, mint magyar író. Ehhez pedig nemcsak tehetsége volt, hanem anyagi ereje is s így mindig hivatásának élhetett.

Főereje a *megfigyelésben* volt s mindig szerette hangsúlyozni, hogy az író csak abban különbözik a nem írótól, hogy olyan dolgot tud látni vagy megfigyelni, amit más nem.

Emlékezem, egyszer a kolozsvári főtéren említette előttem, hogy milyen szép itt a nagytemplom. De egyúttal jelezte, hogyha valaki arról írni akarna, a templomhoz fűződő történelmi emlékek egész rajának, Zsigmond király, Mátyás király, az erdélyrészi százszok, a közművelődési és vallási különleges erdélyrészi viszonyok ismeretének fel kell vonulnia emlékezetében.

A megfigyelésen kívül azt is vallotta, hogy *az író sohase legyen közönséges*, hanem szépen és magyarosan írjon. Jelezte, hogyha ezt a szót akarom leírni „temető”, mindig így nem írhatom le, mert akkor nagyon egyhangú lesz a leírás, hanem ezt így is írhatom: voltam azon a helyen, amelynek útjait apró keresztekkel hímezte ki a búbánat. Ha jól emlékezem, éppen így írta le a temetőt a „Keresztek” című, 1882-ben megjelent kötetében, melynek címlapja elé ezeket a sorokat írta oda fiatal szerzője;

„Minden ember vállán
A Krisztus keresztje,
Rettenetes terhe,
Egészen a sírig,”

Régi Ének.

Aztán azt is vallotta, hogy legyen az írásban bizonyos, esetleg *humorosszerű elevenség is*. Jelezte, ha a magyar csárdást ki akarnám figurázni azok előtt, kik nem táncolják szépen, azt mondanám: „íme itt van egy pár táncos, ezek kiválasztanak egy négyzetterületnyi földet, azt elkezdik művelni s művelés közben mind azt kiabálják: „Allah, nagy és hatalmas, én vagyok a prófétája!”

Végül arra is súlyt helyezed írásaiban, hogy az erdélyrészi zamatosság is meglegyen. Ez volt különösen az, amiáltal különbözött hozzá hasonlítani kívánó íróársaitól. Mindig mondogta, hogy meg kell őrizni az erdélyrészi szép magyar szavakat. Erre is emlékezem egy példájára. Amit talán országszerte „pöszmété”nek hívnak, azt az erdélyi részekben „egres”-nek hívják. Már most azt vallotta, hogy ő sohasem fogja azt írni zöldelő pöszméte, hanem zöldek”) egres. És úgy emlékezem egyik novellájában le is írja ezt ilyenformán: „A szerelmesek nyelvén csak a szerelmesek tudnak beszélni. Ha én például azt mondanám zöldelő egres, ezt nem értené senki, de ha egyik szerelmes mondja a másiknak, akkor megérthetik, mert az

egyik szerelmesnek mindig tetszik az — akármi legyen az — amit a másik mond”.

Írói egyéniségének legnagyobb sikere azonban az volt, hogy egész iskola keletkezett nyomában. Hivatottak és hívatlanok kezdtek utánozni — de sikertelenül.

Külső sikereire nem volt hiú és büszke. Két-három irodalmi társaságnak ugyan tagja volt, de ott ritkán hallatta szavát. Inkább a csendes elmélyedésnek élt s igazi gyönyört annak élvezetéből merített, hogy élvezte azt, amit az írói tollával megírt. Olyan volt az írása, mint az igazi gyöngy, mely fájdalommal születik, de mindig szép marad.

Egy hideg vízkeresztű napon délután temették el a kolozsvári temető halottasházából a marosvásárhelyi temetőbe. Az ő helyén is kihímezett a búbanat egy keresztet. Ez a kereszt sokáig fenn fog állni, mert annak tövéhez idők múltán is el fognak zarándokolni mindazok, akik kegyelettel kívánják megőrizni emlékét!

Markovits Iván.

Nevét és nagyságát Budapesten és Szegeden felállított szobrán kívül, a budapesti Markovits-utca is hirdeti. Emlékét pedig az a két márványtábla, melyeknek egyikét szülőházába, másikát lakóházába illesztette a kegyelet. Pedig ő nem volt más, mint csak gyorsíró, testestül-lelkestül. Talán az egyedüli ember Magyarországon, aki úgyszólván kizárólag a gyorsírás ügyének élt. de aztán úgy, hogy nem volt előtte a gyorsírás terén a legkisebb jelenség sem olyan, melyet nagynak ne tartott volna s nem volt egy nagy jelenség sem, melyet kicsibe vett volna. Egész életén át a gyorsírás szeretetének lángja égett, lobogott lelkében. Mert, aki maga nem ég, az a saját körében sem gyújt, nem melegít. Ami nem tűz, az nem is gyújthat.

Ezzel a tüzzel, ezzel a lángragyújtással érte el egymásután növekedő sikereit.

Hogy mi a gyorsírás? azt nem magyarázom. Szóljon helyettem Gárdonyi Géza alábbi kis versével:

A gyorsírás

Minő eszme! Dicső isteni gondolat!
 Lekötni a tűnő eleven hangokat,
 Melyek alig jöttek a szónok ajkára,
 S szétozlottak, mint ködben a pára.

Most a szó, amint száll s tűnni kezd, enyészvén.
 Árnyéka ottmarad a gyorsíró ívén:
 A lángész tüzének nem hal el szikrája.
 Sok ezredév szíve fog felgyúlni nála.

Ide is, oda is egy pár görbe húzás,
 És előtted fekszik a csodás gyorsírás.
 Alig néhány jegyben kurtavasra verve,
 A szökevény szavak elcsípett serege.

Ezekért a vonásokért, ezekért a húzásokért nemcsak lelkesedett, hanem lelkesített is mindenkit, nem törődve azzal, hogy ezáltal alááshatja egészségét, elemésztheti életerejét. „Férfiú” volt a szó legnemesebb értelmében, aki feláldozta életét a gyorsírás ügyének. Rajongásig szerette a munkát gyorsírása érdekében. A munkát reggeltől estig és estétől reggelig. Ez a lázas munka volt az, mely férfikora legjavában megörölte izmos munkaerejét, de egyszersmind ez a munka volt az, mely hírt, dicsőséget sugároz halhatatlan nevére. Olyan volt, mint a mécses, mely ha egyszer meggyújtják, nem alszik ki többé, míg önmagát fel nem emészti.

Szegény polgári szülők gyermeke volt. Körmöcbányán született és Selmecbányán nevelkedett. Az

ottani középiskolában ismerkedett meg a gyorsírás alapelemeivel. Aztán Bécsbe ment jogot tanulni, de akarateréje, hogy magyar hazájában is föllendüljön a gyorsírás, itt sem szünetelt egy percig sem. Magyar barátaival Bécsben egy magyar gyorsírókört alakított s itt rakta le azokat az alapokat, melyekre felépítette rendszerét.

Sokan foglalkoztak előtte is Magyarországon a gyorsírással. De sem a rendszer, melyen előtte az úttörők írtak, nem volt jobb, sem a lelkesedés, melyet az előtte levők a gyorsírás érdekében kifejtettek, nem volt igazibb az övénél. Lelkesedése pedig abból sarjadt, hogy már bécsi tartózkodása alatt megsejđítette, megérezte azt, hogy Magyarországon egy életképes gyorsírási rendszert kell megalkotnia s e rendszer szerint egy nemzedéket kell fölnevelnie, mert közeleg az 1867-iki kiegyezés, közeleg az alkotmányos élet, melynek tárgyalásaihoz szükség lesz egy olyan gyorsírási rendszer, mely a gyakorlat tűzpróbáját kiállja, szükségesek lesznek gyorsírók, kik ezen rendszer szerint gyorsírni tudjanak. S hogy ezt a törekvését megvalósíthassa, több külföldi rendszer áttanulmányozása után hozzáfogott éppen annak a rendszernek magyar átültetéséhez, mely világhírű volt s melyet előtte már mások is — köztük maga Gabelsberger, a világhírű alkotó is, iparkodtak magyar nyelvre átültetni — de sikertelenül. Neki azonban sikerült

az átültetés annyira, hogy a szakbírálók ítélete szerint az ő átültetése magasabb fokon áll, mint az eredeti rendszer, mert átvette ugyanannak a világhírű rendszernek, minden jó tulajdonságait, de egyúttal iparkodott a feltűnőbb hiányokon segíteni is. A más nyelvekben ismeretlen magyar betűk számára a magyar nyelv természetéhez alkalmas új betűket alkotott, a magyar nyelv szókincsét át tanulmányozta s így eljárásában a magyar nyelvtan sajátosságaihoz illeszkedett. Ilykép nem volt szolgálai utánzó a rendszer átültetésében. Ha munkássága csak ebben merült volna ki, akkor nem illetté őt több, mint az átültetés dicsősége. Pedig több illeti meg, mert Markovits, Gabelsberger világhírű rendszerének magyar nyelvre átültetésével voltaképp oly rendszert létesített, mely minden tekintetben megfelel a magyar nyelv természetének, alkalmas a magyar nyelv minden árnyalatának és bűbajos szépségének leírására. Leghívebben így fejezte ezt ki maga Markovits rendszerének megalkotásakor: „Mennyire iparkodtam e rendszernél (t. i. a Gabelsberger-féle rendszerrel) a magyar nyelv sajátosságait számbavenni, annak megítélését bátran bízhatom azon műtársainkra, kik a magyar nyelvben járatosak. Reményilem, ezen átvitel által új bizonyítékot szolgáltatok Gabelsberger rendszerének jelessége iránt, mely a magyar nyelvre jobban illeszkedik, mint ezt valaha lehetőknek tartottam volna.”

És most felmerül a kérdés, miért vélte Markovits leghelyesebbnek azt, hogy az említett világhírű rendszer átültetésében magyar gyorsírási rendszerét alkossa meg? Azért, mert sem az azelőtt kevesek által *tudott*, inkább történelmi értékkel bíró s a gyakorlati alkalmazásban már rég elhalványult u. n. Gáti István-féle első önálló s jobbadán csak az egymásra következő betűk összeolvasztását szem előtt tartó magyar rendszer, sem az időközben angolból német, majd latin nyelvre átültetett használatban volt, de csakis rendkívüli tehetségük részéről elsajátítható gyorsírási rendszerek alkalmazása mellett a magyar gyorsírás annál kevésbé lendülhetett fel, mert alig tartattak gyorsírási versenyírások, tanfolyamok; tan- és olvasókönyvek pedig nem voltak használatban. Hozzájárult mindehhez az is, hogy a velünk szomszédos Ausztriában, Olaszországban is csak Gabelsberger-rendszer szerint gyorsírtak, Németország déli részében, Gabelsberger szülővárosából kiindulólag szintén csak e világhírű rendszer terjedt el. Igaz, hogy Németország északi felében a véletlenül Gabelsberger rendszerével csaknem egyidőben megszületett Stolze-féle német rendszer is elterjedt s az is igaz, hogy ezen rendszert is az ugyancsak Markovitscal egyidőben fellépett Fenyvessy Adolf magyar nyelvre sikeresen átültette, mégis tagadhatatlan, hogy miként Gabelsberger alkotását nem

tudta túlszárnyalni Stolze, azonképen Markovitsét sem Fenyvessy. Az a körülmény pedig, hogy Fenyvessy is készült arra, hogy az 1867-iki kiegyezés idejére az ő magyar átültetése is érvényesülhessen, Markovits munkakedvét és munkaerejét egy percig sem lohasztotta, mert Markovits tisztában volt céljával s azt is nagyon jól tudta, ha lesz is egy ellenfele, lesz is egy más rendszer is, az csak jótékonyan fog hatni gyorsírásának fejlesztésére, mert elvitázhatatlan, hogy igazi gyorsírási rendszerek csakis a nemes versenyek tisztító tüzeiben keletkezhetnek.

Ahhoz azonban, hogy Markovits célját teljesen elérje, nem volt elég csak az, hogy rendszert alkosson. Azért addig is, míg rendszere a magyar országgyűlési tárgyalásoknál érvényesülhetett, rendszerének ápolása, fenntartása és terjesztése végett szünet nélkül egyidejűleg, tankönyveket, szaklapokat kellett írnia, tanítványokat kellett nevelnie, tanfolyamokat és versenyírásokat kellett tartania. Mikor pedig egész lényét betöltötte annak öröme, hogy rendszere szerint kezdetben revizori, később pedig másodfőnöki minőségben, a parlamentben — éppen huszonöt éven át — sajátkezűleg gyorsírhatott, ez az öröm sem elégítette ki. Nem azért, mert ezen állásai mellett a gondtalan életmód nem volt számára biztosítva, sem azért, mert munkájában nem egyszer az ellenfél versenyével is kellett

számolnia, hanem azért, mert tudta, hogy bármily kitűnő is legyen rendszere, az, mint annyi más, a haladó idők forgásában le fog kerülni a napi-rendről, hacsak nem szervez rendszere szerint tan- és olvasókönyvekkel, tanfolyamokkal, írásverse-nyekkel egy olyan tábor, mely munkáját halála után is folytathassa.

És különös, ez az öröme — szerény anyagi viszonyai közepette is — teljesült. Már Bécsben hozzáfogott „Tanmódszerem legfőbb elve, a tanulás megkönnyítése” jelige hangoztatása mellett tankönyveinek megírásához, mely sokak előtt lehetővé tette, hogy gyorsírásával megismerkedjenek. Ugyanitt egy magyar gyorsírókört is szervezett, mely vezérlete alatt kétévi működés után Magyarország fővárosába áttelepedve, mint már magyar gyorsíróegyesület folytatta működését, tankönyvei alapján ugyancsak az ő elnöklete alatt. Majd gyorsírási lapokat is szerkesztett rendszere érdekében. Mikor pedig a múlt évszáz hetvenes éveiben a parlamentben is elhangzik a gyorsírás iskolai tanításának a szüksége, elsőnek jelentkezik gyorsírási tanítók kiképzését célzó tanfolyam megtartására oly sikerrel, hogy az eredményes tanfolyam végeztével tanítványai ezüstkoszorú átnyújtásával fejezik ki hálájukat. De később is tartott tanfolyamokat, hol egyes tanintézetekben, a kereskedelmi minisztériumban, a Ludo-

vika Akadémiában, mindenütt azzal a cézzal hogy gyorsírását ne csak megtanítsa, hanem azt meg is kedveltesse a társadalom minden osztályában, a tanítók, a tanulók, a kereskedők, a hivatalnokok, a katonák, sőt még a nők körében is. És bár ezeket a tanfolyamokat jóformán díjtalanul és parlamenti szabad idején kívül a délutáni avagy esti órákban tartotta meg, azok mindig látogatók voltak, mert bevitte azokba lelkesedésén kívül nagy szaktudását és vonzó előadását is.

Folyvást küzdött a felületesség ellen. Nemcsak a tanításnál, hanem a tankönyvek, a lapok megszerkesztésénél is és ezen küzdelemre mintegy ránevelte hívei közül azokat is, akiket erre alkalmasnak tartott.

Mit szóljak a versenyírásokról? Ezeket is Markovits teremtette meg és évről évre személyesen vezette. Ebből a célból a képviselőházi háznagy engedelmével kieszközölte a képviselőház helyiségét rendesen egy vásár- vagy ünnepnap délutánján s ott tartotta meg a versenyeket. Erre a versenyre szónokul egy képviselőt vagy más alkalmas szónokot kért fel, a versenybírókat pedig sajátkezűleg írt levelezőlapokkal hívta meg a versenyre. S mikor úgy a szónok, mint a versenyzők együtt voltak, gyönyörrel szemlélte a verseny lefolyását az első, második és harmadik fokon. A versenyről lemaradottakat, vagy díjat nem nyerte-

ket továbbra is buzdította, míg a díjnyerteseknek személyesen adta át sajátjából, vagy a gyorsírás iránt érdeklődőktől erre az alkalomra hozzájuttatott aranyokat. Mi több, ugyancsak a sajátjából vetette meg a versenydíj-alapot, hogy ennek kamataiból díjaztassék a versenyző abban az esetben is, ha a versenydíjra adakozó nem jelentkeznek.

Markovits buzgón és lelkiismeretesen szerkesztette és legtöbbször sajátkezűleg autografálta egyesületének lapjait leginkább az éjjeli órákban. Csak akkor, ha műtársak között egy-egy kiváló autografálót felfedezett, volt hajlandó az autografálást másnak is átengedni. Arra törekedett, hogy az autografált szöveg mindenkor szépen, hibátlanul jelenjék meg, mert csakis ekkor érdeklődhetik az olvasó rendszere iránt. Még a lapok külsejének kiállítása sem került el figyelmét. Arra is mindig gondot fordított.

Mindezeken felül az egyesület, a tanfolyamok, a tankönyvek és a lapok ügyeinek adminisztrálása is foglalkoztatta. Évenként többször tartott egyesületi üléseket melyeken elnökölt, az ülésekről szóló tudósításokat pedig mindig közölte lapjában. A tanfolyamokról szóló statisztikai adatok is legtöbbször az ő összeállításában jelentek meg. Még a lapok címszalagolásával és bélyegzésével is tördött. A hozzáérkezett előfizetési vagy tagsági

díjakról pedig naplót vezetett. S ha valamelyik mütárs hozzájuttatott írásából tehetséges gyorsírót vélt felfedezni, azt ismeretlenül is támogatta, az ismertet pedig megfelelő álláshoz igyekezett segíteni. S ha nyáron, a parlamenti és iskolai szünetek alatt maradt is egy kevés szabad ideje, még ez alatt a szabad ideje alatt is a mütársakkal folytatott levelezéseken kívül, az évközben szerzett tapasztalatok alapján, reformtervezeteket dolgozott ki, tankönyveinek újabb kiadásait készítette el.

Csak egyszer üdült igazában 1890-ben, de akkor sem megszokott s munkában eltöltött nyári üdülőhelyén, hanem Münchenben, hol éppen akkor Gabelsberger emlékszobrát leleplezték. A kegyeletos emlékezésnek ezen napjaiban teljesen felfrissült s boldognak érezte magát, hogy az emlék-ünnepélyen megjelenhetett. El volt ragadtatva mindentől s ezen elragadtatásáról hozzám, mint egylete titkárához, abban az időben nála lakott mütársához 1900 augusztus 20-án Oberammergau-ból intézett levelében többek között a következőket írta:

„Reménylem, hogy e sorok Budapesten találják Önt. E sorokat a vasúti kocsiban írom, mert három hét óta naponként váltakoztak az ünnepélyek és kirándulások anélkül, hogy levélírára időnk maradt volna. Gabelsberger szobrának leleplezése nagyszerű ünnepély volt. Európa államainak gyors-

írói letették koszorúikat a szoborra. Én is igen szép koszorút tettem le pár kísérő szóval az összegyűlt ünneplő közönség előtt. München városa bankettet rendezett a gyorsíró egyletek képviselői számára s a *magyar gyorsírás* is ünnepély tárgya volt. A nemzetközi kongresszus részéről egyik másodelnökül választattam meg. Előadást tartottam a magyar gyorsírás történetéről, Gabelsberger családjá úgy engem, mint feleségemet kitüntettek sok ízben, velük tettünk kirándulásokat München vidékén. Gabelsberger leánya és unokája megajándékoztak engem Gabelsberger hű arcképével és több igen érdekes sajátkezű levéllel Gabelsberger hátrahagyott irataiból.”

És ha már most végigtekintünk Markovitsnak ily sokirányú, önzetlen, izzó munkásságán, tisztán áll előttünk, mint a magyar gyorsírásnak apostola. Fegyvere nem volt más, mint a gyenge toll, vagy az egyszerű irón. De e fegyverrel hódított, még pedig úgy, hogy azzal megigázta a röppenő szót, hogy az el ne vesszen, hanem a kultúra számára megörökíttessék.

Ezt hirdetik a Selmechányai házba 1908. év nyarán beillesztett színes márványtábláról leraagyogó következő sorok is:

„Hirdesse ez emlékkő Markovits Ivánnak, a magyar gyorsírás apostolának érdemeit és dicsőségét, ki szüleinek e házában tölte gyermekéveit.

Szabad magyar szó, hogy több ne vesszen, sőt századokba nyújtsa életét,

Hogy a lelkes ige, mely játszva röppen, a hanggal el ne tűnjék szerteszét:

Eszközt Te nyújtál ehhez a magyarnak, Markovits ...

A magyar gyorsírók.”

Kónyi Manó.¹

Fénelon francia író azt írta: „Szeretem a világot, de jobban Európát, szeretem Európát, de jobban Franciaországot, szeretem Franciaországot, de jobban Paris városát”. Engedjék meg, hogy ezt a kijelentést, változtatással így hangoztassam: „Szeretem Európát, de jobban Magyarországot, szeretem Magyarországot, de a mai napon legjobban Kaposvár városát”. Megmondom, miért? Azért, mert az itt töltött pár óra alatt máris azt tapasztaltam, hogy igazi magyar nép lakik itt, mely nemcsak érzületben, viseletben, de még beszédében is igazán magyar.

De megszerettem ezt a várost azért is, mert itt a kultúra fejlődését látom. Nem arról a nagy kultúráról beszélek, hanem a mi kis kultúránkról, a gyorsírás kultúrájáról, arról, hogy van itt még egy-két

¹ Felolvasta Szerző a kaposvári Kónyi-emléktábla 1924. évi június 1-én tartott leleplezési ünnepén.

ismerője, tanítója a gyorsírásnak, sőt vannak a vezérek mellett tanulói— kiskatonái—is, mégpedig már gyorsíróversenyben is résztvevő, harcoló katonák.

Ez a jelenség biztató arra, hogy ebben a városban, hol Kónyi, a nagy gyorsíró született, már az iránta tartozó kegyelet révén is fellendüljön a gyorsírási élet s itt is legyen egy olyan gócpontja a gyorsírásnak, milyen a többi magyar városokban, Szegeden, Debrecenben, Miskolcon is van.

A gyorsírás ma már nálunk is elérte azt a fokot, hogy a kultúrának olyan segítőeszköze legyen, amilyennek azt a külföld legtöbb művelt államában is ismerik. De szükségünk is van erre a segítőeszközre, mert gyorsírás nélkül ma már nem élhetünk meg. Nem pedig azért, mert a gyorsírást semmivel sem lehet helyettesíteni. Sem diktáfonnal, sem telefonnal, sem telegráffal, sem fonográfal. Miért? Azért, mert a gyorsíráshoz nem gépiesen működő gépek kellene. A gyorsíró nem gép, mert ahhoz, hogy valaki jó gyorsíró lehessen, nemes lélek, magasfokú műveltség és az a kéz szükséges, mely jól meghegyezett ceruzával az elröppenő szót a papirosra az elhangzás pillanatában meg tudja örökíteni.

Ezzel a nemes lélekkel, ezzel a magasfokú műveltséggel és ezzel a kézzel volt ékes Kónyi Manó, városuk nagy szülöttje. Az a férfiú, akinek nevét ma örökítettük meg szülőháza helyén s akit a ma-

gyár gyorsírás történelme mindenkor a legelső gyorsírók sorában fog emlegetni.

Üdvözöllek tehát Kaposvár városa, hol a nagy gyorsíró született s üdvözöllek téged Emléktábla, mely azt hirdeted, hogy:

Itt született
1842. október 9-én
Kónyi Manó,
a magyar országgyűlésnek
Stolze—Fenyvessy-rendszert követő gyorsírófőnöke,
Deák Ferenc beszédének gyorsírója,
összegyűjtője és magyarázója.

Igen, Kónyi Manó a magyar országgyűlési gyorsírodának 1865—1885-ig, éppen húsz éven át, főnöke volt. Nem von le az ő főnökségének értékéből semmit sem az, hogy ugyanezen időben, a gyorsírodának egy másik főnöke is volt Fenyvessy Adolf személyében, akire azért volt szükség, mert a szervezési munka nagy terhe csak úgy volt elvállalható, ha azt a munkát a két vezérférő, egymást támogatva, végzi el. És a vállalt feladatot mindaketten sikerrel oldották meg. Elősegítette munkásságukat az is, hogy Kónyi is Stolze rendszere szerint gyorsírt, bár e rendszert éppen Kónyitól tanulta meg Fenyvessy is, ki azt később magyar nyelvre alkalmazta. Még érdekesebb azon-

ban az, hogy Kónyi 23 éves volt, mikor a szervezés munkálatával megbízták. Mit bizonyít ez? Azt, hogy már ebben a korban nagy gyorsíró volt, olyan, akit alkalmasnak ítélték a szervezési munkálatok végzésére. Hogy mennyire felelt meg ennek a megbízatásnak, legjobban az bizonyítja, hogy a mai gyorsiroda Európa bármelyik gyorsirodájával kiállja a versenyt s abban, hogy a nemzetgyűlési gyorsiroda a fejlettség mai fokát elérte, azt hiszem — mindenki egyetért velem — az ő úttörő munkásságának is volt jó része. Hogy miként teljesítette húszéves főnöksége alatt gyorsírói munkáját, azt nekem nem kell bizonyítanom, mert erre nézve már még életében oly szerencsés volt, hogy hallhatta maga fölött a történelem igazságos ítéletét akkor, mikor hosszabb szolgálat után, makacs idegbaja miatt nyugdíjaztatása alkalmával, 1885 ben a képviselőház gazdasági bizottságának ezen ügyre vonatkozó jelentését tárgyalták. Hallhatta azt akkor Csávossy Béla bizottsági előadótól, hogy azóta, mióta a gyorsirodát megszervezte, azt a legnagyobb ügybuzgalommal és a leghevesebb pártviszályok között is mindenkor a legnagyobb elismerésreméltó tapintatossággal vezette, miáltal az országgyűlési tárgyalások hű megörökítésében magának elévülhetetlen érdemeket szerzett. Hallhatta Szilágyi Dezsőtől, ki úgy nyilatkozott róla, hogy nem felejtjük el, hogy Kónyi Manó küzdelmeink

között nemcsak kiváló ügyességének és szakértelmének, de mindenekfelett azon ritka tapintatnak és előzékenységnek adta tanújelét, melyet ebben a munkában, az ezen teremben felmerülő, sokszor erős küzdelmek között oly nehéz megőrizni s nehéz tanúsítani. Végül hallhatta a főrendiházban Szlávy József méltató szavainak elhangzása után Sennyei Pál bárónak, a főrendiház elnökének azt a kijelentését is, hogy a méltóságos főrendek ezen határozathoz való hozzájárulásuk által méltánylásukat és elismerésüket kívánták kijelenteni azon ügybuzgalom, szakismeret és kötelességérzet iránt, melyet ezen irodai főnök a gyorsiroda vezetése és szervezése körül tanúsított s mellyel sokaknak bizodalját, mindnyájunknak pedig sok alkalommal köszönetét és elismerését kiérdemelni szerencsés volt.

De ez az emléktábla azt is megörökíti Kónyi Manórol, hogy Deák Ferenc beszédeinek gyorsírója, összeállítója és magyarázója volt.

Arra nézve, hogy mit jelent egy ilyen munkásság, nem idézhetek szebbet és igazabbat annál, amit egy angol tudós úgy fejezett ki, hogy „a politikai történelemben fehér lap mutatkoznék, ha csak egy hétig is felfüggesztetnék a gyorsírók működése”. Hogy nálunk a politika történelmében éppen ezek a fehér lapok nem mutatkoztak, abban Kónyinak jó nagy része volt. Már az, hogy Deák Fe-

renc, a haza bölcse, méltónak ítélte őt arra, hogy munkásságát igénybe vehesse, bizonyítja azt, hogy Kónyi több volt, mint gyorsíró, mert éppen ő még Deák Ferenc gyorsírója is lehetett. De később még ennél is több volt. Beszédeinek összegyűjtője lett, mely munkásságáról annak idején ezt írta Rákosi Jenő: „Szó sincs róla, hogy összegyűjtötte. E szó csak Kónyi Manó úr ismert szerénységének a kifejezője. E beszédek nem összegyűjtve, hanem összeszerkesztve vannak, szerkesztve annyi erénnyel a szerkesztőnek s benne az embernek is, amennyi elismerésünk, sőt szeretetünk tárgyává teszi azt az embert, aki e munkát végezte”.

Íme, Kónyi másodszor is oly szerencsés, hogy még életében igazságos ítéletet hallhatott most már az ő gyorsírói munkásságából fakadt irodalmi munkásságáról is.

És ha már most ezek után azt szeretnők, hogy ennek a mai napnak ünnepét ne takarja be a feledés fátyola, azt kell szívünkbe vésnünk, mint a mai nap eltörölhetetlen emlékét, hogy szeressük a magyar hazát, mint Deák Ferenc szerette. De szeressük és szeretessük meg a gyorsírást éppen Kónyi születési helyén is.

Ha ezt megtesszük, ha Kónyi példáján lelkesedve, gyorsírókat nevelünk, gyorsírókört szervezünk, gyorsíróversenyt rendezünk, akkor ez a munkánk nem lesz hiábavaló; mert ne feledjük azt,

hogy a gyorsírás, különösen most, napjainkban idő- és munkamegtakarító eszköz. De ne feledjük azt sem, hogy aki csak perceket takarít meg a gyorsírással, az jótévő, de aki már órákat, az az emberiség jótévője. Ilyen jótévő volt Kónyi Manó is, ki munkásságának jó emlékével távozott körünkből. Őrizzük meg emlékét!

TARTALOM.

	Oldal
Előszó.....	3
Trefort Ágoston.....	5
Eötvös Lóránd mint közoktatásügyi miniszter	31
Jókai négy felköszöntője	44
Gárdonyi Géza, a tanító.....	52
Petelei István.....	87
Markovits Iván.....	92
Kónyi Manó.....	104